

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİ

Kooperatifçilik Dâvâmız ve Plânlamamızla Alâkası
Namık Zeki Aral

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri
ile Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel
Birliği

Orhan İnan

The Development of Agricultural Cooperatives in
Turkey

Kooperatifler ve Bunlara Rakip Olan Devlet
Kuruluşları

Ayhan Çıkın

Federal Almanya'da Kooperatifçiliğin Esasları ve
Hukukî Rejimi

Çeviren :

Harun Pastanoğlu

Tarımsal Kooperatiflerin Yapısal Sorunları

Çeviren : Şimşek Arman

Kıbrıs Kooperatifler Kanunu ile Türk Kooperatifler
Kanununun Mukayesesi

Sayı - Number : 12 - 1.

Mart - Haziran : March - June 1971

KOOPERATİFÇİLİK

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.

Sayısı : 5.— TL.

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenisehir - ANKARA

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına İmtiyaz Sahibi :
Celâlettin Uzel

Yazı İşleri Sorumlu Müdürü :
Harun Pastanoğlu

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı : 12 - 13

Mart - Haziran 1971

Kooperatifçilik Dâvamız ve Plânlamamızla Alâkası Namık Zeki Aral

Tütün Tarım Satış Kooperatileri ve Bölge Birlikleri ile
Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği ... Orhan İnan

The Development of Agricultural Cooperatives in Turkey ... ★

Kooperatifler ve Bunlara Rakip Olan Devlet Kuruluşları ... Ayhan Çıkmış

Federal Almanya'da Kooperatifçiliğin Esasları ve Hukukî
Rejimi Çeviren :
Harun Pastanoğlu

Tarımsal Kooperatiflerin Yapısal Sorunları Çeviren : Şimşek Arman

Kıbrıs Kooperatifler Kanunu ile Türk Kooperatifler Kanu-
nunun Mukayesesi

CO-OPERATION

Number: 12 - 13

March - June: 1971

- Our Questions in Cooperatives and Cooperatives in
Connection with Planning. N. Zeki Aral
- Tobacco Marketing Cooperatives, Regional, Tobacco
Marketing Cooperatives and the Union Orhan İnan
- The Development of Agricultural Cooperatives in Turkey ★
- Cooperatives and the Rival Government Institutions ... Ayhan Çıkin
- The Basis of Cooperatives in West Germany and their
Legal Aspects ★
- The Structural Problems of Agricultural Cooperatives ... K. F. Svardstrom
- Comparison Between the Cooperatives law of Turkey and
of Cyprus

KOOPERATİFÇİLİK DAVÂMIZ VE PLÂNLAMAMIZLA ALÂKASI

Türkiye İktisat Gazetesi Başyazarı
Namık Zeki ARAL

1963 yılından itibaren «iktisadî, sosyal ve kültürel bakımlardan» bir kalkınma için resmen bir plânlama devrine girdiğimiz mâlumdur. Burada kullanılan «resmen» tabîri plânlamanın Devlet makamları için bazı mecburiyetleri tazammun etmesi dolayısıyledir. Zira bizzat mevzûat bu hususda bazı hükümler getirmiştir. Anayasanın kooperatifçilik için sevkettiği hüküm bu cümledendir: «Devlet kooperatifçiliğın gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.» —Madde 51.

Plânlama mefhûmunu evleviyet (priorité)), yani öncelik mefhûmundan ayırmaya imkân yoktur. Bir işe başlayıp onu sonuna kadar götürmek için ilk önce o işi neresinden tutup nihayete kadar nasıl yürütüleceğini plânda iptidadan tayin etmek lâzım gelir. Bir millet için kalkınma denilince bilhassa iktisadî-ictimâî bakımdan o milletin kul için mümkün refah, huzur ve saadet yolunda ilerlemesine hudut tasavvur olunamaz. Fakat ilerleme elde de mutlaka bir takım imkânların vücûduna bağılıdır ki beşer'in amelî hayâtında bu imkânlar sınır tanımayan ihtiyaçlara nazaran dâimâ mahdud kalmış ve dâimâ da mahdud kalacak görünür. Binaenaleyh câmiaların ve bu arada câmiamızın kalkınma ve ilerleme yolundaki hudutsuz ihtiyaçlarıyla bunlara mukabil elindeki o mahdud imkânları her zaman karşılaştırmak; kalkınma yolunda yürürken ihtiyaçlarımızdan en önde gelenleri hangileridir ve bu ihtiyaçlara elimizdeki mahdud imkânlardan hangilerini nasıl, ne zaman ve ne miktarlarla tahsis lâzım geleceğini tayin zarûreti kendiliğinden vârid olmaktadır. Plânlama mefhûmunun öncelik mefhûmundan ayrılammaması buralardan doğup gelir.

*
**

KOOPERATİFÇİLİK DÂVÂMIZDA DA ÖNCELİK VE EHEMMİYETİ

Yedi sekiz seneden beri plânlama programla yola çıkmış devâm etmekte isek de umûmiyetle bu öncelik meselesine henüz kifâyetle yer vermiş değilizdir. Kooperatifçilik dâvâmız için de keyfiyet bu merkezdedir.

Bununla demek istemiyoruz ki kooperatifçilik yolunda şimdiye kadar hiç çalışmamız yoktur. Hayır! Vardır. Hatta çalışmalar bir asır evvelden başlamıştır, denilebilir (Avrupa'da kooperatifçilik hareketi başladıktan (1844) yirmi sene geçmiş geçmemişdi ki *Mithat Paşa* merhum o zaman bizlerin hâkimiyetimizde olan şimdiki Bulgaristanda ilk kooperatifimizin temelini atıyordu. Biz burada kooperatifçilik dâvâmızda da *öncelik meselesine* ehemmiyet verilmemekde; bu sebeble kooperatifçilik yolundaki çalışmalarımızın da beklenen meyveleri kifâyetle vermemiş ve verememekte olduğu meselesi üzerinde durmak istiyoruz.

Kooperatifçilik bakımından kalkınma ve ilerleme meselemiz bir taraftan —yukarıda hatırlattığımız Anayasa hükmü mücibince— Devleti alâkadar ettiği kadar diğer taraftan tâbi olduğumuz siyâsî-iktisâdî rejim iycâbı asıl veya bizzat camia halkımızı alâkalandırır. Devlet de halk da bu işin evleviyette neresinden ve nasıl tutulup yürütüleceğini henüz lâyikiyle tâyîn etmiş değildirler, demekte pek mübâlağa yoktur; iki taraf da çalışmalarını «maslahat» ın iycâbı vechile sağlam bir «metod» a henüz bağlamamışlardır. Devlet de halk da henüz kooperatifçilik mevzûunda «yapmayacakları işi yapmak ve yapacakları işi yapmamak» gibi öncelikle bağdaşması mümkün olmayan bir vaziyettedirler, demekte garâbet görülmemelidir.

*
**

MEMLEKETTE KOOPERATİFLER VE ORTAKLARI

Son târihler itibariyle memlekette binlerle kooperatif ve milyonlarca azâsı var görülmektedir. Aşağıdaki cetvele bir bakalım (10.12.1969 Resmî Gazete S. 130. - 11.1.1971 Resmî Gazete S. 239. - 1970 e ait rakam 30 Haziran 1970 târihi itibâriyledir) :

Memlekette Kooperatifler ve Ortakları Sayısı

	<i>Kooperatif</i>	<i>Ortak</i> <i>1 = 1000</i>
1963	4529	1918
1964	4755	1967
1965	5525	2285
1966	6798	2992
1967	7621	2651
1968	7889	2673
1969	8666	3044
1970	10959	?

Yukarıdaki cetvelde yekûn rakamlarının müfredâtı tarım sâhasında (satış, kredi, sulama, çay, pancar, su ürünleri); inşaat sâhasında (mesken); ticaret sâhasında (esnaf kefalet, küçük san'at, temin ve tevzi, nakliye ve sigorta); istihlâk sâhasında ve sâir sâhalarda (üretim, satış, yardım, yayın, köy kalkınma) dağılır görülürler.

Cetveldeki rakamların sıhhat veya isâbet dereceleri nedir? Bu hususta tereddüde mahal bırakacak sebepler ortada eksik değildirler. Nitekim 1968 ve 1969 senelerine ait kooperatif sayıları plânlamanın raporlarında dahi birbirinden —hem de çokca— farklıdır. Sonra 1969 un rakamları Türk Kooperatifçilik Kurumunun neşir vâsıtası olan *Karınca* dergisinde daha başkadırlar. Fakat bunlardan da mühimmi şu noktadadır: *Karınca* dergisi de, 1971 programına nazaran rakamlarını Ticaret Bakanlığından alan Plânlama Dâiresi de bu kooperatiflerden mühim bir kısmı için faaliyet dereceleri hakkında tam bir fikir sâhibi değildirler (*Karınca* Dergisinin meselâ 1969 sonu için mevcut dediği cem'an 9309 kooperatif ve 2,76 milyon ortakdan 5260 kooperatif ve 577 bin ortağı hakkında şu şerh verilmekte idi: «Rakamlar kesin değildir; tasfiye edilen veya faaliyetlerini tâtil eden kooperatifler tesbit edilememektedir. —Nisan 1970 nüshası S. 52.— 1971 e ait Plânlama raporu da kendi rakamları için şu şerhi muhtevîdir: «Sayılar dağılım (?) ve faal olmayan kooperatifleri kapsamaktadır»).

*
**

KOOPERATİFÇİLİĞİMİZDE KEYFİYET MESELESİ

Kemmiyet (nicelik) bakımından böyle! Keyfiyet (nitelik) bakımından durum daha baska türlü değil! Kifâyetsizlikleri Plânlamanın raporları da açıkça ifade ederler. Memlekette kooperatifçilik kooperatif âzâsı için olduğu kadar camia için de tatmin edici bir kalkınma sağlamamış ve sağlamamaktadır. Yukarıki cetvele nazaran 1969 senesi memlekette mevcut 8666 kooperatifden 5011 i ziraat veya köy kooperatifleridir. Aynı sene için Ziraat Bankasına bağlı Tarım Kredi Kooperatifleriyle Tarım Satış Kooperatiflerinin sayısı 2536 dır, ve ortakları adedi 1,5 milyondur. Rakamlar elbette ihmâl edilemezler ve vehleten insana kooperatifçilik ve istikbâli hakkında itmi'nân ve ümit verirler. Fakat bu rakamların yanı başında memleketin henüz yıllık buğdayını dahi kifâyetle sağlayamıyarak her sene dışarıdan —biraz da aç kalma korkusuyla— buğday ithâl etmekte olduğu bir vâkıdır. Diğer taraftan düşünmek iktiza eder ki iktisâdî faaliyet sâhamızda oldum olası en nasipsiz tabakayı da

tekmil câmîa halkının onda yedisi civârındaki köylüler zümresi teşkil etmektedir.

Bu vaziyet müvâcehesinde tâbi olduğumuz siyâsî-iktisâdî rejimin «serbest teşebbüs» rejimi olduğu da göz önüne alındığı takdirde «öncelik» bakımından ıycâb eder ki bir yandan Devlet halk zümrelerini kooperatif müesseseleri etrafında toplanıp kendi kendilerini kalkındırmak yolunda müessir tedbirler alsın ve diğer yandan halk zümreleri de bilhassa Devletin iykaz ve teşvik tedbirlerine uyup ona göre harekete geçerek kooperatifçiliği yürekden benimsesinler.

Bu hususda her iki tarafın da uhdelerine düşen vecibeleri gönüllerin arzusu vechile yerine getirmediikleri âşikârdır.

*

**

1 — DEVLET TARAFI

Devlet kalkınma için plânlama işine 1963 senesinde bilfiil başlamıştır. Ancak ve ancak yedi sene sonradır ki, yâni 1970 programıdır ki Devlet veya onun nâmına hükümet memlekette kooperatifçiliğin kalkınması mevzûu üzerine eğilerek : «Kalkınma plâni ve yıllık programlarında kooperatifçilik politikasının uygulanması Ticaret Bakanlığınca koordine edilecektir,» diye tedbir almayı düşünmiye geçmiş bulunmaktadır (1970 programı S. 130 Sütun 2). Halbuki Devletin kooperatifçilik mevzûu üzerine daha ilk plânlama gününden eğilmesi için ortada hiç bir sebep olmasa mevzûun Devlete maddî ve mâlî bakımdan hiç değilse de nisbeten az külfet yükler mâhiyette bulunması bir sebep teşkil ederdi ve etmeliydi. Zira kooperatif ortaklarıdır ki asıl kendi kendilerini kendi gayretleriyle kalkındıracaklardır. Kooperatiflerin kalkınması bâbında 1971 programında da Devlet tarafından yeni bir şey getirildiği görülmektedir (Program S. 240).

— Kalkınma mevzûunda Devlet, kooperatifleri hatırladıktan sonra doğrudan doğruya veya bilvâsita sahâbeti hâricinde kalan mühim miktarda kooperatiflerin hiç değilse faaliyet dereceleri hakkında sıhhatli bir fikir edinmek ve sıhhatli bir istatistik tutmak üzere tedbirler alabilirdi. Devlet bunu dahi yapmamış ve hâlâ yapmamakta görülür.

— Bütün kooperatifler câmiası içinde asıl veya en mühim kemmiyeti teşkil eden zirâî kooperatifler üzerinde murakabesini veya bilvâsita sahâbetini yürütürken de Devlet kendini daha ziyade siyâsî mülâhazalara

kaptırır davranışlarıyla kooperatiflerin bizzat sâhip olmaları ve bizzat kullanmaları lâzım gelen «teşebbüs kudreti» ni rencide eder hareketlere kadar yürümektedir. Kooperatif âzâsı olmayan müstahsillere âzâ imişler gibi muâmeleleri veya mahsûl fiyatlarında istikrârı temîn husûsunun kooperatif âzâsına bırakılmayarak bizzat Devlet tarafından iltizâm olunması gibi halleri düşününüz. Eldeki mahsûle hâricî piyasanın verebildiği veya verebileceği fiatı değil, belki onunla hiç alâkadar olmayarak kendi takdir ettiği fiatı Devlete tahmil etmek isteyen kooperatif ortağının veya kooperatifle alâkası olmayan müstahsilin âmme yollarını trafiğe kapayacak derecelerde isyâna kalkar davranışlarında Devlet kendine karşı gelenlere memleketin bir «kolhozlar memleketi» olmadığını ve memleketimizde kooperatiflerin kendi işlerini asıl kendileri görmek ve görmeye alışmak lâzım geldiğini hatırlatacak yerde parlamentoya âzâ gönderir seçmenlerin nabzını okşayarak daha ziyade onların suyuna gitmeyi iltizâm eder olması da her halde kooperatifçiliğimizi geliştirecek mâhiyette tesirler yaratmaktan uzaklarda kalmaktadır (Geçen sene Karadeniz sahillerinde ortaya çıkan hâdiseleri hatırlayınız).

*
**

2 — HALK TARAFI

Bugün dahi halk zümreleri için kooperatif denilen müessesenin bizzat kendilerine temin edeceği edebileceği maddî ve manevî faydaları hakkıyla takdir etmişdirler, denilemez. Kooperatif âzâsı olmuş zümreler dahi müesseseyi veya câmialarını daha ziyade Devletten yardım himaye aramaya tam hak sâhibi görmekte ve devamlı surette müzâhereti veya böyle bir müzâharet arar bekler durumdadırlar. Kooperatifden beklenir meyveleri, ezcümle müessesenin mütevassıt'a ait kârı kendine mâl etme şeklindeki menfaati asıl âzâ veya ortak kendi cehdi, kendi şevki, kendi gayretiyle elde edecekleri husûsunu takdir eder seviyeye gelmişlerdir, denilemez. Bu eksiği veya eksiklikleri yine faaliyetleri göz önünde yürüten veya göz önünden kaçmayan kooperatiflere bakarak görüp anlamaktayız. Bu kooperatiflerde mahsûlleri kelimenin tam mânâsiyle «iktisâdî» bir sûrette yetiştirip hazırlamak ve en menfaatli şekilde pazarlamasını sağlamak Devletten ziyade bizzat müstahsile, bizzat kooperatif ortağına aittir.

Yine en ziyade göz önündeki kooperatiflerimizin davranışlarından görüp anlamaktayızdır ki bizde ortaklar «iktisâdî-ictimâî» hedefden ziyade siyâseti, politikayı hedef tutar görünürler. Tarım Satış Kooperatifleri

teşekküllerinde en yüksek kademeyi işgâl eden «birlik» lerde kooperatifçilerimizin de elbette en yüksek mümessilleri yer alırlar. Hal böyle iken bu birliklerin idare heyetlerini seçim mevsimlerinde zaman zaman şu ve bu parti hesabına tarafdarlık veya şu ve bu partinin iktidardaki hükümetinden veya muhâlefetinden yardım için talepkârlık tezâhürleri bizde kooperatifçiliğin en zayıf tarafını gösterir alâmetlerdendir.

*
**

KOOPERATİFE BAĞLANAN TÛTÛN MAHSÛLÛ

Memleketimizin en mühim mahsûllerinden olan tütünün âhiren husûsî bir kanunla kooperatife bağlanması üzerine müstahsilde mevzû ile yakından alâka tesîs eder bir hal görülmemesi de kooperatifçilik davamızın dikkati çekmek lâzım gelen noktalarından bir başkasını teşkil eder. Mesele iyâzâha ve biraz da tafsile değer.

Tütün müstahsilinin adedi memlekette yüzbinlerle sayılır. Mahsûl 1968 senesi için 1,24 milyar lira değerindedir ve bu seneye ait nebâtî ve hayvânî bütün istihsâl kıymetinin % 2,6 sını kendine alır. Ege mıntkasında, Karadeniz ve Marmara sâhil şeritlerinde ve müteferrik bâzı Şark vilayetlerimizde tütün piyasalarının açılması her yıl iş başındaki hükümetler için âdetâ bir gâile yaratır olduğu kadar bizzat müstahsil için de heyecan mevzûu teşkil eder. Bunun için tütünü kooperatif gibi bir şirkete veya teşekküle bağlamak husûsu öteden beri düşünülmüş; bu hususda müstahsilden müstakbel şirkete veya tesekküle sermaye olmak üzere yıllarla paralar toplanmış ve Ziraat Bankasına tevdi edilmiş bulunmaktadır. Fakat yine başlıca müstahsillerin kooperatifçilik mevzuu muvacehesindeki kayıtsızlığı, tam ma'nâsiyle kayıtsızlığı yüzünden teşekkülün kurulması 1969 senesine kadar gecikmiştir. Nihâyet bu hususda yine Devletin harekete geçmesiyle 30.12.1969 târîhli ve 1196 numaralı bir kanun çıkarılarak tütün kâğıt üzerinde —Tarım Satış Kooperatifleri hüviyetinde— bir kooperatif teşekkülüne bağlanmıştır. Zât-i maslahat iycâbederdi ki kanun çıkar çıkmaz tütün müstahsillerimiz veyahut bunların nâmına bir temsil heyeti hemen harekete geçerek Devletle işbirliği yap-sın; o târihten bu yana bir seneden fazla bir zaman zarfında resmî muâmeleler ikmâl edilerek kooperatif veya kooperatifler de bilfiil işlemeye başlasın! Beklenirdi ki bu hususda müstahsil en azından her yıl piyasa-nın açılmasını ta'cîl ettiği kadar olsun kooperatifin işlemeye başladığını görmek için de bir sabırsızlık göstereyin ve malının kıymetlendirilmesini artık hükûmete de bırakmıyarak kooperatifini bizzat eline alsın! Hep

şâhidiz ki bu hususda henüz ortaklıkda ne bir hareket ne ses sedâ vardır (1971 in piyasaları da yine kooperatif namına ses sedâ çıkmıyarak hükûmet eliyle açılmaktadırlar.)

Memleketin iktisâdî hayâtında çok mühim bir mevkî işgâl ettikleri için bütün müstahsillerimizle birlikte kurulmuş ve kurulacak bütün zirâî gayr-i zirâî kooperatif âzâlarına daha ziyade kendiliklerinden teşkilâtlanmaya ve teşkilâtlarını kuvvetlendirmeye husûsî bir ehemmiyet vermelerini tavsiye edeceğiz. Bu hususda her sâhadaki kooperatiflerin teşkilâtlanma, derken nasıl davranmaları lâzım geldiğini tesbit etmek için de kendilerine hiç değîlse bizdeki Ticaret ve sanâyi odaları Birliğini misal almalarını hatırlatacağız. Daha iyisi Hollanda gibi, Danimarka gibi, İsviçre gibi... memleketlerde kooperatiflerin nasıl teşkilâtlanmış ve nasıl çalışmakta olduklarını yakından tetkik etmekte büyük faydalar vardır, diyeceğiz.

HULÂSA

Memlekette bilhassa keyfiyet bakımından kooperatifçiliğimizin ne derecelerde çalışmaya ve kalkınmaya muhtaç olduğu hakkında bir fikir edinmek için bizde 1938 senesinde kurulmaya başlanmış olup hâlen faaliyette bulunan Tarım Satış Kooperatiflerinin ve birliklerinin son senelerine ait aşağıdaki netice rakamlarına bir göz atmak kâfîdir :

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yıl Neticeleri

— Milyon Lira —

	<u>Menfi Fark</u>	<u>Müsbet Fark</u>
1965—66	137,75	12,65
1966—67	280,86	31,13
1967—68	377,31	35,78
1968—69	623,76	54,49

Memlekette a'zâmî derecede alâka ve dikkat gören veya görmesi lâzım gelen kooperatiflerimize ait yukarıki menfî netîceler bilhassa «faaliyet dereceleri» dahi malûm olmayan öteki bir takım kooperatiflerin gerek Devlet tarafından gerek bizzat ortakları tarafından görebildikleri i'tinâ husûsunda da bir fikir vermeye hizmet ederler, sanırız.

**TÜTÜN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BÖLGE
BİRLİKLERİ İLE
TÜRKİYE TÜTÜN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ
GENEL BİRLİĞİ KURULUŞU**

ORHAN İNAN

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Müşteşar Yardımcısı

GENEL DURUM

Yurdumuzun Ege, Marmara, Karadeniz ve Doğu bölgelerinde yaşayan çiftçi vatandaşların büyük bir kısmının geçim vasıtası olan tütünün piyasalara arz edilmesi ve değerlendirilmesi mevzuunda ötedenberi yapılagelmekte olan çalışmalara bir yenisi katılmış, 6 Ocak 1970 tarihli ve 13392 sayılı Resmî Gazetede 25/12/1969 tarihli ve 1196 sayılı *Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri ile Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği* kanunu yayınlanmıştır.

Tütün üreticilerinin teşkilâtlandırılması uzun yıllardan beri üzerinde durulan bir mevzu idi. Bu maksatla Millî Korunma Kanununun mer'î olduğu zamanlarda çıkarılan muhtelif Koordinasyon Heyeti Kararları ile, ekici tütünleri satış bedellerinden yüzde 5 hesabı ile kesilen paraların kullanılması şekli 5628 sayılı kanunla tesbit edilmiş ve fakat bu kanunla öngörülen teşkilât kurulamamış, ancak Koordinasyon Heyeti Kararlarına dayanılarak kesilen paraların bu kanunla da kesilmesine devam olunmuştur.

Tütün ekicilerinin kendi adlarına kayıtlı bulunan bu paraların yetkünü faizleri ile birlikte bu gün 100 milyon lirayı mütecevaz bir miktara baliğ olmuştur.

Tütün ekicilerinin emeğinin değerlendirilmesinin ancak kendi aralarında örgütlenmek suretile mümkün olacağı düşünülerek, 21/10/1935 tarihinden beri yürürlükte bulunan *Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri*

hakkındaki 2834 sayılı kanunun hükümleri esas alınmış ve örgütlenme böylece temin edilmeğe çalışılmıştır.

Filhakika 1935 yılındanberi tatbik mevkiinde bulunan 2834 sayılı kanuna göre kurulmuş olan Tarım Satış Kooperatifleri ve birliklerinin, Kooperatifçilik bakımından olduğu kadar finansman ve işletme bakımından da muvaffak neticeler aldıklarını iddia etmeğe imkân olmamakla beraber, belli başlı ihraç mallarımız arasında bulunan, çekirdeksiz kuru üzüm, incir, pamuk, zeytinyağı, fındık, Antep fıstığı ve bazı diğer mahsüllerin, iç ve dış piyasalarda değerlerini bulmalarına yardımcı olduklarını da gözden uzak tutmamak lâzımdır.

2834 sayılı kanunun 17 nci maddesinde yazılı ilkeler arasında bulunan destekleme alımları, bir bakıma müstahsil emeğinin değerlendirilmesi yolunda olumlu birer teşebbüs sayılabilirse de çoğu zaman ortaklarla ortak olmayan müstahsili bir seviyede tutması yüzünden, iyi neticeler alınması mümkün olamamıştır. Bunun yanında çeşitli sebeplerle fiyat artırmalarını ve mal mubayaası için açılan kredi bakiyelerinin tasfiyesinde uğranılan güçlükleri gözönünde tutarak, 2834 sayılı kanunla kurulan birlik ve kooperatiflerin bu günkü durumlarının arzu edilen düzeye varamadığını söyleyebiliriz.

2834 sayılı kanunun ihtiva ettiği hükümlerden değil, tatbikatın çeşitli nedenlerle başka yollara çekilmesinden doğan bu mahzurlar, tütün müstahsilinin de bu kanuna göre örgütlenmesine bir mani teşkil etmeyeceği kanısındayız.

Tütün mahsulü büyük bir müstahsil kitlesinin geçim vasıtası olduğuna göre, yukarıda temas edilen mahzurlu yollara gidilmemek kaydile, örgütlenmenin, 1196 sayılı kanuna dayanılarak kısa zamanda ve olumlu bir şekilde tamamlanmasını temenni etmekteyiz.

ÖRGÜTLENME

1196 sayılı kanunun 1 inci maddesile, tütün müstahsilinin örgütlenmesi, 2834 sayılı kanuna bağlanmış, T. C. Ziraat Bankasının müteleası alınmak suretile, Sanayi ve Ticaret, Tarım ve Gümrük ve Tekel Bakanlıklarınca müştereken hazırlanacak Anasözleşmelere istinaden, tütün ekicilerinin katılmasile :

- Tütün Tarım Satış Kooperatifleri,
- Bölge Birlikleri,

— Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği kurulması derpiş edilmiştir.

Bu maddenin son fıkrasında, Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği hakkında 2834 sayılı Kanunun birliklere dair hükümleri uygulanır denilmek suretile, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Genel Birliğin kuruluş ve işleyişleri açıkça bu kanuna bağlanmış, Bölge Birliklerinin kuruluşu ise, 1196 sayılı kanunla getirilmiş bir yenilik olarak kabul edilmiştir.

1196 sayılı kanunun Büyük Millet Meclisine sevk edilen nüshasında, Genel Birliğin, 2834 sayılı kanuna tabi olacağı hakkında bir hüküm bulunmamakta idi. Bu fıkra sonradan ilâve edildiğine göre, kanun vazının, gerek Bölge Birliklerinin gerekse Genel Birliğin kuruluşunda 2834 sayılı kanun hükümlerinin nazarı itibara alınmasını derpiş eylediği anlaşılmaktadır.

Bu duruma göre, Sanayi ve Ticaret, Tarım ve Gümrük ve Tekel Bakanlıkları, T. C. Ziraat Bankasının mütaleasını alarak :

- Tütün Tarım Satış Kooperatifleri,
- Bölge Birlikleri,
- Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği için üç ayrı anasözleşme hazırlayacaklardır.

1196 sayılı Kanunun 11 inci maddesinde sadece Anasözleşmelerin hazırlanmasından bahsedilmiş ve bunlara dayanılarak kuruluşlar yapılacağı açıklanmıştır. Örnek niteliğinde olan bu anasözleşmeler, 2834 sayılı kanunun 1 inci maddesine göre, en az 10 tütün ekicisi tarafından imzalandığı takdirde, bir Tütün Tarım Satış Kooperatifi kurulabilecek, en az üç Tütün Tarım Satış Kooperatifi de, tütün istihsal ve piyasa merkezlerinde, Bölge Birliklerini kurabileceklerdir. Her iki örgütün kuruluşunun tekemmül etmesi ise, 2834 sayılı kanuna göre, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının tasdiki ile olacaktır. Bu kanunun 4 üncü maddesinde mevzu bahis Bakanlar Kurulu Kararına lüzum olmayacaktır.

Genel Birliğin kuruluşu mevzuunda 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun getirdiği yenilikler de dikkate alınarak, kademeli bir örgütlenme tatbik edilmeli, Tütün Tarım Satış Kooperatiflerinin ilk kademede Bölge Birliklerini kurmaları, Genel Birliğin de 2834 sayılı kanun hükmüne göre, Bölge Birlikleri tarafından kurulması temin edilmelidir.

KURULUŞ MAKSADI

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin kuruluş maksadları, 2834 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinde :

- Ortakların ürünlerine devamlı sürüm temin etmek, alıcılar bulmak,
- Lüzumunda ürünleri işleyip elde edilen mamul maddelerin satışını yapmak,
- İç ve dış araçılara giden kazancı müstahsile mal ederek, durumlarını yabancı ülkelerdeki müstahsile karşı kuvvetlendirmek,
- Piyasada düzen verici yer alarak, zararlı fiyat dalgalanmalarının önüne geçmek ve malı en iyi fiyatlarla satmak,
- Mahsulün standart hale getirilmesi için çalışmak,
- Ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit alet, edevat ve malzemeyi toptan ucuza mal edip dağıtmak, ürünleri ucuza mal etmek, kalitesini iyileştirmek, satış kapasitesini artırmak ve bunlara dış piyasalarda en iyi fiyatı bulmak,

olarak gösterilmiştir.

Ayrıca 1196 sayılı kanunun 5 inci maddesine göre, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikler, Anasözleşmelerinde yer alacak esaslar dahilinde, kuruluş amaçlarına uygun kuruluşlara ortak olabilecekler veya ortaklıklar kurabilecekler, Banka ve Sigorta Şirketlerine iştirak edebilecekler veya bunları kurabilecekler ve Sigorta Acenteliği yapabileceklerdir.

Bu suretle tütün müstahsilinin istihsal ve satışla ilgili en önemli meseleleri Kooperatif örgütü içinde hal yoluna girmiş olacaktır.

ORTAKLIK HÜKÜMLERİ

1196 sayılı kanunun 2 nci maddesine göre, muhtelif Koordinasyon Heyeti kararlarına ve 5628 sayılı kanuna dayanılarak ekici tütünleri satış bedellerinden toplanan paralar, devir tarihine kadar tahassül edecek faizleri ile birlikte tesbit edilecek isimli liste ve miktarlara göre, Kooperatife giriş sermayesi olarak tefrik edildikten sonra, geri kalan kısmı sahipleri namına ayrı hesaba kaydedilecek ve bunlar kooperatiflerce iştirak sermayesi olarak Bölge Birliklerine devrolunacaktır.

Bu paralardan ne miktarının ortak sermayesi olarak kooperatiflere yatırılacağı, 2834 sayılı kanunun 5 ve 1196 sayılı kanunun 1 inci maddesinde bahsedilen Anasözleşmelerde gösterilecektir,

Tütün Tarım Satış Kooperatiflerine ortak olarak girme mecburiyeti vazedilmediği, 1196 sayılı kanunun 2 nci maddesinden anlaşılmaktadır. Bu madde de, Tütün Tarım Satış Kooperatiflerine ortak olarak girmeyen ekicilere ait paraların, Bölge Birliklerinde alâkadarlar namına açılacak hesaplara devredileceği, bu şahıslar Bölge Birliklerinin kuruluş tarihinden itibaren 10 yıl zarfında Bölgelerindeki kooperatiflere ortak oldukları takdirde, paraları hakkında 2 nci madde hükmünün tatbik edileceği, yani bu şahısların da ortak kaydedileceği açıklanmıştır.

10 yıl zarfında ortak olma isteğinde bulunmayanların paraları bu müddet içinde talepte bulunmak kaydıyla, 10 yıllık müddet hitamında kendilerine veya varislerine ödenecektir.

10 senelik müddet zarfında her ne suretle olursa olsun, Bölge Birliklerine ve Kooperatiflere müracaat etmeyen tütün ekicilerinin veya varislerinin paraları, müddetin sonunda Bölge Birlikleri yedek akça hesaplarına geçirilecektir.

SORUMLULUK

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ortaklarının üçncü şahıslara karşı mükellefiyeti, teahhüt edilecek ortaklık payları ve Satış Kooperatiflerine her yıl teslimini teahhüt eyedikleri tütünün duru tutarı ile sınırlı olacaktır.

ORTAKLIKTAN ÇIKMA

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ortaklarının ancak 10 sene ortaklık yapmak ve teahhüt ettikleri ortaklık payının tamamını ödemek şartıyla ortaklıktan çıkma hakları, 2834 sayılı kanunun 7inci maddesine mütenazır olarak 1196 sayılı kanunun 2inci maddesinin ikinci fıkrasında hükme bağlanmıştır. Ortaklıktan çıkan müstahsilin mes'uliyeti, mezkur 7 inci maddenin son fıkrasında açıkça gösterilmiştir.

FİYAT FARKLARI

Yıllık faaliyet neticesinde hasıl olacak müsbet fiat farklarından ne miktarının Birlik iştirak sermayesine tahsis olunacağı, 1196 sayılı kanunun 2 inci maddesinin son fıkrasına göre Anasözleşmelerde gösterilecektir. Bu fıkradaki Birlik deyimi tasrih edilmemiş bulunduğu göre, ilk kademedede Tütün Tarım ve Satış Kooperatiflerinin kurucakları (Bölge Birlikleri) ve ikinci kademedede de (Genel Birlik) in bu deyim in içinde mütalea edilmesi gerekecektir.

Bölge Birlikleri ile Genel Birliğin sermayeleri ve ortaklık paylarının miktarları ile ödeme şekilleri şüphesiz hazırlanacak Anasözleşmelerde gösterilecektir.

ORTAKLIK PAYLARI

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ile Bölge Birlikleri ve Genel Birliğin ortaklık payları rehin veya haczedilemeyeceği gibi baskalarına da devredilemez.

TESLİM MÜKELLEFİYETİ

Ortaklar istihsal ettikleri tütünlerin tamamını her yıl ortağı buldukları kooperatife teslim mecburiyetindedirler. Ortaklar ürünün miktarını ve çeşidini kooperatiflerin tayin edecekleri vakitlerde ve şekillerde kooperatife bildirmeye mecburdurlar. Bu hükme riayet etmeyenler, kooperatiflerin Yönetim ve Genel Kurullarının tasdiki ile kooperatiften çıkarılırlar. Bunlar aynı zamanda Tarım Kredi Kooperatifi ortağı işler, bu kooperatiften de çıkarılırlar.

Çıkarılan ortakların payları, 2834 sayılı kanunun 15 inci maddesine göre ayrılacak yedek akçaya aktarılır.

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri de ortaklarından aldıkları tütünün tamamını mensup oldukları Bölge birliğine teslim etmek mecburiyetindedirler.

PARA VE MALLAR

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin para ve malları, bilanço, zabıtname, rapor ve başka bütün evrak, defter ve belgeleri üzerinde suç işleyen Yönetim ve Kontrol Kurulları Başkan ve Üyeleri ile memur ve eksperleri bu suçlarından dolayı Devlet Memurları gibi ceza göreceklerdir.

TEFTİŞ VE KONTROL

Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca yaptırılacak kontrol sonucunda suçları anlaşılanların işlerine son verilecektir.

Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeliklerinden çıkarılanların yerine, Genel Kurulca seçim yapıncaya kadar, aynı vazife ve salahiyet ile, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından başkaları tayin edilecektir.

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin bütün işleri, kayıt ve defterleri, Ticaret Bakanlığının ve T. C. Ziraat Bankasının kontrolüne bağlıdır. Bu kontrolde güçlük gösteren Kooperatif ve Birlikler Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeleri ile Müdür ve Memurları Ticaret Bakanlığının emri ile vazifeden çıkarılabilecektir.

TAŞITSIZ MAL ALINMASI

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikler ancak Sanayi ve Ticaret Bakanlığının izni ile taşısız mal alabileceklerdir. Bu mallar ipotek edilemeyeceği gibi, haciz de olunamazlar.

TUTULACAK DEFTERLER

Sanayi ve Ticaret Kanununun emrettiği ticari defterlerin yerine kaim olmak üzere tutulacak defterleri, iş ve hesap usullerini, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tesbit ve tayin edecektir.

YEDEK AKÇELER

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ile Birliklerin karşılıksız borçlarının kapatılmasına mahsus olmak üzere, yedek akçe ayrılması gereklidir. Bu yedek akçelerin teşekkül tarzı, 2834 sayılı kanunun 15 inci maddesinde gösterilmiştir. Aynı kanunun 16 inci maddesinde işaret edilen ikinci yedek akçe ise yalnız birlikler tarafından tesis edilecek ve yıl sonlarında hasıl olabilecek zararların karşılanması için kullanılacaktır. Bu yedek akçe Birlik tarafından bir yıl içinde satılan tütünlerin duru tutarı üzerinden kesilecek binde dört nisbetindeki paralardan toplanacaktır.

Ayrıca 1196 sayılı kanunun 6 inci maddesine göre tütün mevzuunda kurulacak müesseseye yedek akçe olarak 768 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile tahsis edilmiş ve T. C. Ziraat Bankasına yatırılmış olan para, devir tarihine kadar tahakkuk eden faizleri ile birlikte, bu kanuna göre kurulacak Kooperatiflerin iştirak sermayeleri nisbetinde Bölge Birliklerine tahsis edilecek ve bu birliklerin yedek akçe hesaplarına kaydolunacaktır.

BÖLGE BİRLİKLERİNİN GÖREVLERİ

2834 sayılı kanunun 17 nci maddesinde, birliklerin ana ödevi, ortak kooperatiflerin teslim ettikleri ürünleri değerlendirmek ve satmak olarak gösterilmiştir.

**TÜTÜN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BÖLGE
BİRLİKLERİ İLE TÜRKİYE TÜTÜN TARIM SATIŞ
KOOPERATİFLERİ GENEL BİRLİĞİ KURULUŞU**

1196 sayılı kanunla kurulması öngörülen Bölge Birlikleri birinci kademede Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine verilmiş bulunan bu vazifeyi ifa edeceklerdir.

Bunun dışında :

- Ortak Kooperatiflerin teslimini teahhüt ettikleri ürünlerin hepsi veya bir kısmı teslim edilmediği veya edilemediği zaman birliğin, çalıştığı piyasalarda varlığını göstermek veya yapılmış veya yapılması ticari bakımdan lüzumlu olan teahhütlerinin yerine getirilmesi,
- Birliğin alıcıları istediği halde ortak kooperatiflerce teslim edilen ürünler arasında hiç veya yeter derecede bulunmayan kalitelerin temin edilmesi,
- Hükümetce görülecek lüzum üzerine koruma maksadile, Bölge Birlikleri, ortak olmayanların tütünlerini de alıp satabileceklerdir. Bu nevi alımlara ortak kooperatifler aracılık edebileceklerdir.

KREDİLER VE AVANS

Tütün Tarım Satış Kooperatiflerinin ve Bölge Birlikleri ile Genel Birliğin Banka ve Kredi işleri. Ticaret Bakanlığının direktiflerine uygun olarak T.C. Ziraat Bankasıncı yapılacak, lüzum ve ihtiyaç halinde Ziraat Bankasile istişare edilerek bu işler Ticaret Bakanlığının göstereceği diğer bankalarca da yapılabilecektir.

1196 sayılı kanunun 4 ncü maddesine göre de, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri;

- T.C. Ziraat Bankasından ve Tarım Kredi Kooperatiflerinden sağlanan kredileri,
- 3437 sayılı kanunun 55 nci maddesine istinaden verilen avansları, (Bu kanun yerine 1177 sayılı kanun uygulanacaktır.)
- Ekim Sahalarını,
- Mahsul durumlarını,

gözönünde bulundurarak, ortaklarına ayrıca nakid veya ayn olarak bir avans verebileceklerdir.

Bu suretle, müstahsilin en çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda ortakların ödeme gücü de dikkate alınarak yardımda bulunulmuş olacaktır.

İDARE

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin işleri 2834 sayılı kanunun 19 ncu maddesinde gösterildiği üzere, Kooperatif, Bölge Birlikleri, Genel Birlik Genel Kurulları tarafından seçilecek 4 er kişilik Yönetim Kurulları tarafından görülecektir.

Gerek Bölge Birliklerinin, Gerekse Genel Birliğin Genel Müdürü Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından tayin edilecektir. Genel Müdürler Yönetim Kurulunun tabii üyesidir.

Kooperatif Müdürlerinin ve Birlikler adına imza koymağa yetkili başka memurların tayinleri ve işlerinden çıkarılmaları da Sanayi ve Ticaret Bakanlığının kabulüne bağlıdır. Kooperatif Müdürleri de Birlikler Genel Müdürleri gibi, Yönetim Kurullarının tabii üyesidir.

KONTROL

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri, Bölge Birlikleri ve Genel Birlikte, bunların hesap ve muamelelerini daimi olarak kontrol edecek ikişer kişilik (Kontrol Kurulları) Genel Kurulca seçilecektir. Bölge Birlikleri ile Genel Birlikte Genel Kurulca seçilen Kontrol Kurulundan ayrı olarak, onların yetkileri ile çalışacak bir (Murakıp) doğrudan doğruya Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca tayin edilecektir.

SEÇİMLER

Kooperatif ve Birlikler Genel Kurullarının yapacakları seçimler ve verecekleri kararlar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının tasdiki ile tamamlanacaktır.

MUAFİYETLER

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ile Bölge Birlikleri ve Genel Birliğin kuruluş ve işleyişleri, 1196 sayılı kanunla 2834 sayılı kanuna bağlandığına ve 1163 sayılı Kooperatifler kanununun 96 ıncı maddesile, 2834 sayılı kanun hükümleri mahfuz kalmak şartile, bu kanunlarda açıklık bulunmayan hallerde, 1163 sayılı kanun hükümlerinin uygulanacağı hükme bağlandığına göre, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ile Bölge Birlikleri ve Genel Birliğin 2834 sayılı kanunun 21 inci madesinde gösterilen muafiyetlerle birlikte, 1163 sayılı kanunun 93 üncü maddesinde kooperatiflere tanınan muafiyetlerden de istifade edeceklerdir.

UYUŞMAZLIKLAR

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ile Bölge Birlikleri ve Genel Birlikle üçüncü şahıslar arasında çıkacak uyuşmazlıklar o kooperatifin veya Birlikler yönetim merkezlerinin bulunduğu yerdeki mahkemelerde görölerek hükme bağlanacaktır.

TÜTÜN SATIŞ MERKEZLERİ

Tütüncülüğümüzün inkişafında ve satış usullerinin iyileştirilmesinde büyük tesirleri olacak (Tütün Satış Merkezleri) nin kurulması, 1196 sayılı kanunla getirilmiş bir yeniliktir.

Tütün Satış Merkezleri, doğrudan doğruya Bölge Birlikleri tarafından kurulabileceği gibi, icabı halinde ortaklıklar teşkil edilmek suretille de kurulabilecektir.

Tütün Satış Merkezlerinin neresinde kurulacağı, Bölge Birliklerinin teklifi ile Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği, Sanayi ve Ticaret, Tarım, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarınca müştereken tesbit ve ilan olunacaktır.

1196 sayılı kanunun 7 inci maddesinde, Türkiye Tütün Ekicileri Genel Birliğinden bahsedilmiş ise de birinci madde de Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği denildiğine ve tütün ekicileri genel birliği diye bir örgüt bulunmadığına göre, bu maddedeki Tütün Ekicileri Genel Birliğini, Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği olarak mütalea etmek lazıml gelecektir.

Tütün Satış Merkezlerinin kurulmasından sonra, tütün satışlarının bu merkezlerde açık artırma ile yapılması mecburi olacak ve bu merkezlerde yapılamayan alım satımlar muteber olmayacaktır.

Bölge Birlikleri, 1196 sayılı kanunun 2 inci maddesi gereğince, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri tarafından, iştirak sermayesi olarak devredilecek paraların yüzde 25 ini, Tütün Satış Merkezlerinin kurulması ve işleme için kullanacaklardır.

Tütün Satış Merkezlerinin kuruluş, işleyiş şekil ve şartları ile personelinin haiz olacağı vasıflar, vazife ve salahiyetleri ve yapılacak hizmetlerin neveleri, ihtilafların hakem ve sair yollarla hal şekilleri hazırlanacak tüzükte gösterilecektir.

Tütün Satış Merkezlerinin görecekleri hizmetler için alınacak ücret ve aidat tarifeleri, her yıl Bölge Birliklerinin teklifi, Genel Birliğin muvafakati ile tesbit ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca tasdik olunacaktır,

Tütün Satış Merkezlerinin kurulması ve tütün satışlarının bu merkezlerde açık artırma ile yapılması mecburiyeti, bu yerlerde yapılmayan alım satımların muteber olmayacağı hakkındaki hüküm, bugün tütün müstahsilinin, tütün satışlarında uğradığı büyük müşkilatın önlenmesi bakımından, üzerinde önemle durulması gereken bir mevzudur.

Ege Bölgesinde eksperler tarafından Köy tesbitleri yolu ile yapılan satışlar, Marmara ve Karadeniz Bölgeleri ile doğuda yapılan Kapan usulü satışların, müstahsil bakımından tatminkâr olmadığı hakikati karşısında, Tütün Satış Merkezlerinin bir an evvel kurulup faaliyete geçmesi temenniye değer. Şüphesiz bu merkezlerin kurulmasının, Tütün Tarım Satış Kooperatiflerinin ve Bölge Birlikleri ile Genel Birliğin bir an evvel kurulmasına bağlı olduğunu gözden uzak tutmamalıdır.

1196 sayılı kanunun geçici maddesinde, Tütün Satış Merkezlerinin kurulması için, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra kabul edilecek ilk Devlet Bütçesine, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri adına 100 Milyon lira tahsisat konularak yardım yapılması kabul edilmiş bulunduğuna göre, Satış Merkezlerine verilen ehemmiyet bir kere daha teyid edilmiştir.

Netice olarak, tütüncülüğümüzün sorunlarının büyük bir kısmının hallinde yararlı olacak, kooperatiflerin, Bölge Birliklerinin ve Genel Birliğin kuruluş çalışmalarının hızlandırılması ve Tütün Satış Merkezlerinin de bütün imkânları kullanılarak bir an evvel tesis edilmesine çalışılması, tütün müstahsilinin yüzünün gülmesi bakımından zaruridir.

THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN TURKEY

Turkey, in spite of her considerable progress in the development plan period, is still predominantly an agricultural country. Agricultural sector has a major role in the national economy. By studying the 1969 and the 1970 data it is observed that 28.9 % of GNP and 80.4 % of the total export are secured from agriculture.

About 65 % of the total population of Turkey depends on agriculture. The majority of the population, in spite of a high rate of urbanization, still lives in the villages.

According to the 1970 census the Turkish population is about 35,5 Million and about 65 % of this population consist of agricultural population. This agricultural population lives in about 36.000 villages which are scattered all over Turkey.

More emphasis is being given to cooperative movements recently parallel to the general economic development. Subsequently the number of agricultural credit cooperatives increased from 1948 to 1981, from 1968 to 1969. Along with this increase in number of agricultural credit cooperatives, a substantial increase in the number of members and cooperated villages has been achieved within the same period. The number of cooperated villages has increased from 21.091 to 21.351 and number of members from 1.266.168 to 1.300.000.

When the activities of the sales Cooperatives are examined the same development is observed. The 1969 data also indicate that 532 sales cooperatives are operating. These cooperatives

possess a total of 273.3 Million TL. guaranteed, 118.4 Million TL. paid and 104.7 Million TL. reserve capital.

This developing cooperatives which have allready been outlined endeavour to serve their members in various aspects of agriculture. Considering the realized progress of the cooperatives it is understood that they contribute greatly to the economic and social development of communities by giving them the needed power generated by concerted activities.

In general, agricultural credit cooperatives try to lead and to serve their members in all aspersts of africultural production activities. For example the cooperatives help their members in the following main activities of agricultural production, namely supply of agricultural machinery and equipment, fertilizer, improved seeds, necessary land, livestock breeds, etc.

As to sales cooperatives they perform the purchase and sales of the produces of the members.

The proposed success, in general, would be difficult to achieve by the farmers who operate individually. Therefore, cooperatives and the related activities are becoming more important in the agricultural sector. The main objectives of the agricultural credit cooperatives therefore is to gather the farmers in order to achieve more production with reduced cons and better quality.

Necessary credits are given to the members through the cooperatives by the Agricultural Bank in order to achieve production goals. Therefore a total of 6.6 Billion TL. has been secured as short, medium and long term credit for various agricultural activities in 1969. A sum of 4.7 Billion TL. of this credit has been directly given to the members by the Africultural Bank and 1.9 Million TL. through the cooperatives. A total of 7.8 Billion TL. has been allocated for the same purpose in 1970. In addition to these credits, agricultural sales cooperatives also has been provided with the necessary loans. This loans which was 2.1 Billion TL. in 1969 has been increased to 2.3 Billion TL. in 1970.

Considering the activities of the national and the international agricultural cooperatives it is seen that in both develo-

ped and the developing countries they are successful in general. Especially they contribute greatly in improving the agricultural structure and the national economy.

On the other about 80 % of the farm holdings which are scattered all over 36.000 villages consisting mainly of small and medium size farm units. The sizes of these scattered farm holdings vary between 1 and 200 Dekars and the fragmentation exceeds, most of the time, 10 parcels. This deficiency requires better cooperations and cooperative activities which could tackle the problems of efficiency in agriculture.

Therefore, in the development period the application of modern technology and better inputs is contemplated in order to increase the productivity. However the implementation of these proposed measures can not be performed on these small farm holdings, due to the economy of the scale.

Hence, the promotion of the cooperatives in agricultural sector is greatly encouraged in order to achieve increased production by applying modern technology and the related inputs.

Credit allocation for the cooperated farmers which gather all this means and potentials is becoming more effective to orient the members toward certain planned production targets.

More emphasis is being put on the encouragement of the farmers cooperatives in the planned development period. Considering the progress and the beneficial conclusions realized through the cooperative movements outlined above. Thus a sense of responsibility and mutual understanding among cooperative members shall be established and the production programme of the farm holdings would be realized through better organized cooperatives.

Subsequently, the cooperatives are being regarded as more efficient and important tools in the production and marketing process in Turkey.

KOOPERATİFLER VE BUNLARA RAKİP OLAN DEVLET KURULUŞLARI

Ayhan ÇIKIN

E.Ü. Ziraat Fakültesi
Ziraat Ekonomisi ve İşletme
İlmi Kürsüsü Asistanı

GİRİŞ

Kooperatifleşme hareketinin başlamasından bu yana, bu kuruluşların devletle öteden beri ilişkileri olagelmıştır. «Kendi kendine yardım» in en önemli araçlarından birisi olan kooperatifler, devletin sosyal ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmesi bakımından, yöneticilerin dikkatini çekmiş ve zamanla kooperatif ve devlet arasında bir takım ilişkilerin doğmasına sebep olmuştur. Bazı devletler kooperatiflerin gelişmesinde tarafsız kalırken, bazıları da devlet ve kooperatif kuruluşların birbirlerine karşılıklı yardımlarını sağlama tedbirleri üzerinde durmuştur. Bazı devletler de onları vesayeti altına alırken, bazıları ise kendi sosyal ve ekonomik amaçlarının gerçekleştirilmesi için, kooperatiflerin en önemli ilkesi olan bağımsızlığını ortadan kaldırmıştır.

Bu incelememizde önce kooperatif kuruluşların niteliği üzerinde durulmuş, daha sonra kooperatif - devlet ilişkilerine kısaca değinilmiş ve ayrıca devletle kooperatif kuruluşların hangi hususlarda birbirlerine rakip olabilecekleri belirtilmeğe çalışılmıştır. Ancak incelenen belli başlı kaynaklarda, bu rekabet derecesinin tayinine yarayacak verilerin tam olarak mevcut olmamasından dolayı bu hususu gerektiği gibi yansıtmak mümkün olamamıştır.

I — KOOPERATİF KURULUŞLARI :

A. GENEL BİLGİLER

Genel olarak literatürlerde ortaklıklar iki büyük gruba ayrılırlar :

1. Ticaret ortaklıkları

2. (Ticarî Olmayan) Sivil ortaklıklar.

Ticaret kanununun saydığı sınırlamalar içinde faaliyette bulunmayan ya da ticarî ve yazılı bir akit yerine basit bir sözleşme ile kurulmuş olan ortaklıklar sivil karakterli ortaklıklardır. Bu bakımdan sivil ortaklıklar ticaret kanunlarına tabi değildirler. İflaslarında beyan veya ilânda bulunmazlar. Ticaret siciline kaydolmazlar. Ticarî nitelikte bir defter tutmakla yükümlü değildirler. Bundan dolayı ticarî ve sivil şirketler hukukî bakımdan birbirlerinden ayrılırlar. Ticaret şirketi bir akit sonucunda doğar. Halbuki sivil ortaklıklarda karşılıklı uyuma ve anlaşma kâfidir. Sivil ortaklık herşeyden önce ortakların kişisel itimatları üzerine temel olunmuş «kişisel bir anlaşma» niteliğindeki bir sözleşme ile kurulur. Bu tip ortaklık şekillerine son yıllarda Belçika, Hollanda ve özellikle Fransa'nın Tarım kesiminde görmek mümkündür (1).

Yeni Kooperatifler Kanunu, kooperatifleri, ticaret şirketleri arasında sayan Ticaret Kanunundan kurtarmış ve kooperatiflere «şirket» değil, «teşekkül» adını vermiştir. (2).

B. KOOPERATİF KURULUŞLARIN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Keeslere göre «kooperatifler; ortakların serbestçe bir araya gelerek, istihsal, istihlâk ve kredi hususlarında yardımlaşmak ve kendilerine ait işletmelerde çalışmak üzere fertlerin kurdukları iktisadî teşekküllerdir» (3).

Yani belirli tiplerde ortak ekonomik sorunlarla karşı karşıya bulunan fertlerin bu sorunlarını çözümlenebilmek için kendi istemeleriyle maddî ve manevî güçlerini birleştirme sonucunda meydana gelen kuruluşlara kooperatif kuruluşlar diyoruz. Bu bakımdan kooperatiflerin amacı, sınırlı ve zayıf potansiyeldeki iktisadî kaynakları «birleşme» ile daha etkin bir hale getirmektir. Miras ve çeşitli etkenlerin sonucunda aşırı bir parçalamayla çeşitli ellerde bulunan iktisadî kaynakların üretkenliğinin zayıflaması ve bunların yeni tekniklerden faydalanma olanaklarının az-

(1) L. MARTENS et A. HOSTE (1967), Formes d'Exploitation en Commun en Agriculture, Ministre de l'Agriculture Administration de la Recherche Agronomique, 1 ère Partie, sh. 11-13,

(2) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, Madde 1,

(3) Ekmel Zâdil (1969) Kooperatifçilik ve Raiffeisen, Sosyal Siyaset Konferansları, 20. kitap içinde. İ.Ü. İktisat Fakültesi İktisat ve İktisat Enstitüsü No: 51, 1969 İstanbul, sh. 19.

lığı karşısında ekonomik hayatta etkili bir rol oynayamamaları, hem bu kaynakların verimsiz kullanılmasına ve hemde bu kaynak sahiplerinin yeterince iktisadî problemlerini çözememesine sebep olmaktadır. Kooperatifsel ortaklıklar sayesinde bu küçük kaynakların birleştirilmesiyle yepyeni ve verimliliği yüksek bir kaynaklar organizasyonuna ulaşılabilineceği uzun süreden beri bir çok teorisyenlerin dikkatini çekmiştir.

Kapitalist ekonomi düzeninin en yaygın tatbik devresi olan 19. yüzyılda iktisadî hayata hakim olan kişi ve kuruluşlara karşı güçlü bir örgütlenme ile, rekabet düzeni içinde, kooperatiflerin yer almaya başlaması ve bunda başarı kazanmaları ve öte yandan devletin «sosyal bir kuruluş» olduğu görüşünün yanında, devletin ekonomik yönünün gelişmesi ve git-tikçe artması sonucunda 19. yüzyıl sonlarına doğru kooperatif-devlet ilişkilerinin geliştiği görülmür.

Kooperatifçilik kapitalizmin ferdiyetçiliğini, sosyalizmin sosyal adalet ve eşitlik prensipleriyle birleştiren bir sentez rolünü oynadığından (4) bir çok ekonomist ve sosyologlar için ekonomik ve politik demokrasinin gerçekleşmesinde en büyük rolü oynayabilecek bir iktisat düzeni (5) olarak nitelendirilmiştir.

Kapitalizmin gelişmesi (özellikle İngiltere'de), sermayenin belirli el-lerde temerküz etmeğe başlaması, bunun sonucunda üretim faktörlerinden emeğin sermaye tarafından sömürülmesi, emekçi kitlelerin aşırı bir sefalete düşmeleri, gelir ve tüketim harcamaları bakımından aşırı uçların doğmasına sebep olmuştur. Bir taraftan sınıflar arası çatışmanın git-tikçe artması, üretimden emeğin sermaye kadar payını alamaması, öte yandan orta sınıfında tekelci kapitalizme karşı rekabet gücünü sürdürmemesi birçok kişiyi düşündürmüştü ve bunların çözümlenebilmesi için pek çok teorisyenler tarafından (Thomase More, Campanella, Proudhon R. R. Owen, Dr. King v.s.) birçok teoriler ileriye sürülmüştür. Bunun yanında kapital ve emeğin ayrı ayrı zümrelerce malik olunması ve bunların menfaatlarının çatışması işçi kesiminde sermaye düşmanlığına kadar gitmiştir.

Öte yandan ilk endüstriyel gelişimin görüldüğü İngiltere'de işçi sınıfının hızla gelişmesi, şehirleşmenin artması ile tüketim maddelerinde görülen

-
- (4) Z. Fahri FINDIKOĞLU, Kooperatifçiliğin Ekonomik ve Sosyal Temelleri, «Kooperatifçilik ve Temel Bilgiler» içinde, «Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ankara, sh. 45.
- (5) Hans STEINER, (1969) Az gelişmiş Ülkelerde Kooperatif Hareket ve Devlet, Çev. C. UZEL - H. UZEL, Ankara, sh. 45,

pahalılık aracı tüccarı aşırı kârlara götürmüş, az gelirli işçinin geçimini sağlaması oldukça güçleşmiştir. Bu durumla mücadelenin ancak kooperatiflerle olabileceği R. Owen ve Dr. King tarafından ileriye sürülmüş ve tatbikatına geçilmiş ise de başarıya ulaşılamamıştır. Herşeye rağmen düşünülen sistemin tatbikata konmaya çalışılmasını bile o günün koşullarında başarı saymak gerekir.

İşte bir taraftan şehirleşmenin, öte yandan işçi sınıfının gelişmesi ilk kooperatıf sel kuruluşun *tüketim kooperatifi* niteliğinde olmasına sebep olmuştur. Rochdale de 28 işçinin birleşmesiyle kurulan kooperatif, kuruluş nitelikleri ve ilân ettiği kooperatifçilik ilkeleri bakımından bugüne kadar kooperatifçiliğin temelini teşkil etmiştir. Bu kooperatifin başarıya ulaşması, fertlerin karşılaştıkları ekonomik zorlukların ne olduğunu bilmeleri ve bunları kendilerinin çözümlenmeğe çalışmalarıdır. Bu bakımdan İngiltere'de kooperatifler bugün bile devletle ilişkisi en az olan kooperatiflerdir (6).

Kooperatif hareketin başarı kazanması ve kapitalist bir ekonomide orta sınıfların teşekkülünde rol oynayıp aşırı bir sınıflaşmayı engel teşkil edici olması, sosyal refah görüşüne sahip devletlerin dikkatlerinden kaçmamıştır. Bu bakımdan emin ve sağlam bir kalkınma yolunu benimseyen hemen her devlet ve hükümet kooperatif hareketlere de programlarında az veya çok yer vermişlerdir.

Ancak kooperatif harekete hızlandırıcı bir mahiyet arzeden kooperatif ilişkileri bazen arzu edilmeyen durumlar da yaratabilir. Bu bakımdan devlet ve kooperatif arasındaki ilişkilere kısaca göz atmakta yarar vardır.

II. KOOPERATİF VE DEVLET İLİŞKİLERİ

Devletle kooperatifler arasındaki ilişkiler kooperatif teorisyenlerini her zaman meşgul etmişlerdir. Bazı teorisyenler kooperatiflerin kuruluş ve gelişmesi için devlet yardımının gerekli olduğunu ileri sürerken (Raiffeisen gibi), bazıları da devlet yardımlarının kooperatif gelişmelere engel teşkil edecek bir nitelik alabileceğini önermişlerdir (Schulze Delitzsch gibi) (7).

İktisaden zayıf durumda olan topluluklara iki tip yardım şekli mevcuttur. Bunlardan birincisi yukarıdan aşağı himaye (devlet yardımı), dev-

(6) Ziya Gökalp MULAYİM (1967), Tarımsal Kooperatifçilik, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları : 302, Ankara, sh. 11 ve 45 - 46.

(7) Ekmel ZADIL, a.g.e. 121 ve 130.

let tarafından çıkarılacak kanunlara ve bu kanunlara paralel olarak kurulan kuruluşlara dayanır. İkincisi ise aşağıdan yukarı (kendi kendine yardım) felsefesine dayanan «fertlerin menfaatlerini bizzat korumaya yönelindikleri organizasyonlara dayanmaktadır ki, bunlar arasında, kendi kendine yardımın başlıca iki büyük kuruluşu sendikalarla kooperatiflerdir» (8).

Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi bakımından, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kooperatiflerle devlet arasında bir takım ilişkiler kurulacaktır. Genel olarak kooperatiflerle devlet arasındaki ilişkiler; ya serbest bir düzende birbirlerinden ayrı iki kuruluşlar gibi (İngiltere örneği), ya karşılıklı yardımlaşan iki kuruluş gibi (Fransa örneği), veya devletin vesayeti altında bulunan kooperatif kuruluşlar gibi (Türkiye örneği) veyahut da devletin birer ekonomik organı olan kuruluşlar gibi (Rusya örneği) olabilirler (9)

Steiner'e göre kooperatifçilik, ortak ekonomik zorlukları yenebilmek için işbirliği yapılması ilkesi ile kendi kendine yardım ve devlete bağlı olmama ilkelerine dayanır (10). Bağımsızlık ve kooperatifçiliğin temel taşı olan otonomi, yani kendi kendine yardım ilkesinin benimsenişi liberal ekonominin önemli bir kalıntısıdır. Ancak «19. yüzyılın sonlarına doğru devletlerin uygulamaya başladıkları güdümlü ekonomi sistemleri kooperatiflerin sarıldıkları otonomi ilkesini baltalamaya yönelmiş ve kooperatiflere karşı kredi ve vergi alanlarında başlanan ve kendisini özellikle tarım kooperatifleri kesiminde gösteren güdümcülüğün etkileri gittikçe artmaya başlamıştır. Demokratik olmayan devletlerin politika piyasasında görülmeye başlaması (1933 Hitler Almanyası), kooperatiflerin devlet için ekonomik politika güdümünde bir araç olarak kullanılmasında bir başlangıçtır. Bu tutum kooperatiflerde otonomi ilkesinin ortadan kalkışına doğru ilk adımdır. Devlet ekonomik plânlarının gerçekleştirilmesi yolunda kullanılan yollardan birisi durumuna indirilen kooperatifçilik totalitarizmin eline düşmüş ve kooperatifçide kendi dileği ve isteğinin dışında olarak, devletin isteklerine gerçekleştirmeye çalışmak zorunda bırakılmıştır» (11).

Ancak yukarıda kaydedilen ifadeler devlet - kooperatif arasındaki iki ekstrem ilişkiden birisidir. Oysa az gelişmiş ülkelerde kooperatif -

(8) Ekmel ZADİL, a.g.e. 116 - 117.

(9) Ziya GÖKALP MÜLÂYİM, a.g.e. sh. 45 - 47.

(10) Hans STEINER, a.g.e. sh. 3.

(11) Hans STEINER, a.g.e. sh. 32.

devlet arasındaki ilişkinin gelişmiş ülkelere kıyasla daha sıkı olacağı aşıkârdır. Ancak *bu ilişkinin hiçbir zaman kooperatifçilik ilkelerini zedeleyici olmaması gerekir*. Bugün ülkemizde kooperatif hareket büyük ölçüde devletin vesayeti altındadır. Devlet halihazırdaki görünüşle bizzat kooperatiflerin kurucusu ve yürütücüsü durumundadır. Bu bakımdan gerek kooperatif ve gerekse ortak sayıları bakımından kooperatifler içinde önemli bir yer tutan Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri hâlâ 1935 lerde çıkarılan bir kanunla yürütülmekte, ortakları gözünde bir «kendi kuruluşları» olmaktan öte birer devlet kuruluşlarıdır.

Az gelişmiş ülkelerde devlet kooperatifçilikle ve onun gelişmesi ile şu bakımlardan yakından ilgilenir :

1. Belli bir ülkede üretim gücünden, özellikle tarım kesiminde, kooperatifler kaynakları en verimli olarak değerlendirmektedir.

2. Kooperatifçilik ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanması ile ilgili plânların uygulanmasında yararlı bir rol oynayabilmektedir.

3. Az gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik sistemi ile sınıfsal çatışmalara yol açmadan sağlam ve köklü bir ilerleme gerçekleştirilebilir.

4. Az gelişmiş ülkelerde hızlı bir şekilde artan nüfusa iş sahası yaratma da, küçük çapta ve basit bir emekten verim alma da kooperatifçilik karakteristik bir önem arzeder. Böylece *kalkınma plânının gerçekleştirilmesinde çok sayıdaki insanların işgücü desteğinden yararlanılır*. Burada fertlerin toplumsal kalkınmadaki sorumluluklarını kavramaları ayrıca önem arzeder.

5. İyi düzenlenmiş biri kooperatifçilik sistemi ile devlet ekonomik kalkınmaya ayrılan paraları daha faydalı olarak kullanabilir.

6. Demokrasinin ekonomik düzene girebilmesi için kooperatifçilik çok değerli bir araçtır.

Sağlam bir politik demokrasinin kurulabilmesi için *ekonomik demokrasinin* yerleşmesi kaçınılmaz bir gerek olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan dolayı devlet kendi kendine kooperatifçiliğin gelişmesini beklemektense toplum yararına elde olunacak gelişmeleri gözönünde tutarak, doğrudan doğruya bir yardımda bulunma yoluna gitmektedir (12).

•Zorlukların ve büyük sorunların sırf eldeki araçlarla yenilmesine çalışmak genellikle kooperatifçiliğin başarısızlığa uğramasına ve ona karşı duyulan güvenin sarsılmasına yol açabilir. Bu bakımdan devlet yardımı kooperatiflerin çalışabilir bir duruma gelmesi, sonra da çalışma alanını kuruluş amaçlarına göre genişletip iş verimini arttırabilmesi için, hiç olmazsa başlangıçta, kaçınılmaz bir gerek olmaktadır». (13).

Devletin kooperatifçiliğe yardım şekli çeşitli metodlarla olabilir. Bunların belli başlıları :

- a) Yasamal Yardım Metodları,
- b) Kooperatifçilik Eğitimi,
- c) Parasal yardımlar,
- d) İnceleme ve danışma kurulları, yönetim ve denetim yardımı,
- e) Vergi muafiyetleri ve diğer yardım metodları (14) gibi metodlardır.

III. KOOPERATİF VE DEVLET KURULUŞLARI ARASINDAKİ REKABET İLİŞKİLERİ

Devlet kuruluşları ile kooperatiflerin birbirleriyle rakip duruma düşmeleri genellikle arzu edilen bir durum değildir. Ancak belirli bir ekonomi düzeni içinde bütün ticarî ve iktisadî kuruluşlar şu noktalarda birbirleri ile rakip duruma düşebilirler :

a) *Sermaye bakımından* : Gerek devlet, gerek özel kesim ve gerekse kooperatif kuruluşları yatırımları için lüzumlu sermayeyi millî tasarrufla karşıladıklarından birbirleri ile rakip durumdadırlar. Ancak bugün Türkiye'de yatırıma yönelmiş sermaye bakımından kooperatif kuruluşları ile diğer sektörleri kıyaslamak için gerekli verilerden yoksun bulunmaktayız. Kooperatif sektörünün özel kesimde yer aldığı var sayımını kabullenerek aşağıdaki tablonun incelenmesinin faydalı olacağı kanısındayız.

(13) Hans Steiner, a.g.e. sh. 45.

(14) Daha fazla bilgi için bkz : Hans Steiner, a.g.e. sh. 46-53;
T. Güngör URAS, (1967) «Tarım Kooperatifleri ile Devlet Arasındaki İlişkiler, Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik» içinde, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ankara.

TABLO. 1 : Yatırımların Kamu Sektörü ile Özel Sektör
Arasındaki Dağılımı.

YILLAR	Kamu Sektörü		Özel Sektör		Cari fiyatlarla Toplam Yatırım Miktarı: Milyar
	Milyar (TL)	%	Milyar (TL)	%	(TL)
1963	5,14	50,7	5,00	49,3	10,14
1464	5,66	53,8	4,85	46,2	10,51
1965	6,52	54,6	5,43	45,4	11,95
1968*	9,70	55,1	7,90	44,9	17,60

Kaynak : O. Nuri TORUN, (1968) «İ.D.T.'nin Yatırım Politikası ve Bu Teşekküllerin Kalkınma Plânının Gerçekleştirilmesindeki Rollerini», İktisadi Devlet Teşekkülleri içinde, E.S.E.M. Yayını, İstanbul, sh. 162.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1963 - 1968 yıllarında özel kesimin yatırımlar içindeki payı gittikçe azalmaktadır. Genel yatırımın ortalama yüzde 46 civarını teşkil eden özel kesim yatırımları içinde kooperatif kesimin ne kadar bir paya sahip olduğunu bilememekteyiz. Ancak Türkiye'deki kooperatiflerin durumunu göz önüne getirirsek bu payın pek de önemsenecek bir miktarda olmadığı sonucuna varabiliriz.

Kamu sektörü yatırımlarının daha çok tamamlayıcı ve sektörlere öncülük yapma niteliğinde olduklarını ve icabı halinde bunların özel kesime devredilebileceği 3460 sayılı kanunla belirtilmektedir. Ancak bunun ne zaman ve ne şekilde olacağı da pek belirgin değildir.

b) *Arz ve Talep Bakımından* : Gerek kamu, gerek özel ve gerekse kooperatif sektör arz ve talep bakımından da birbirlerine rakip olabilirler. Arz ve talep yönünden rekabetlik derecesini ölçebilmek için belirli malların hangi sektörlerce ve ne miktarlarda piyasaya arz edildiğini veya hut ne tip malların ne kadar miktarları bu kesimler tarafından talep edildiğinin ayrı ayrı araştırılması icab etmektedir.

c) *İşgücü ve Diğer Faktörler Bakımından Rekabetlik* : İşgücü, özellikle yetişmiş eleman bakımından her üç sektörün rakip olduğu meydana gelir. Yetişkin ve tecrübeli elemanların özel sektöre daha fazla ücret ödenerek istihdam edildiği bilinmektedir. Devlet kesiminde, özellikle İktisadi

(*) 1968 yılına ait rakamlar «T.C. Resmî Gazete, 10 Aralık 1969, Sayı: 13373, sh. 6.» dan alınmıştır, 1965 fiyatlarına göre dir.

İtisadî Devlet Tesekküllerinde fazla ücret ödenerek yetişkin elemanların tatmin edilmesine gidilmekte ve bu elemanların mevcut teşekküllerde kalması sağlanmaktadır. Ülkemizde kooperatif kesimi henüz kendi varlığını gösteremediğinden, yetişkin elemanları istihdam edememektedir. Kooperatif kuruluşlar, —toplum arasında ekonomik bir kuruluştan çok sosyal yardımlaşma kuruluşları olduğu kanısının hâkim olması— nedeniyle sıhhatli kooperatif işletmeleri gelişmemekte ve bu yüzden de yetişkin ve kaliteli elemanları bünyesine çekememektedir. Bu kesimde daha çok kooperatifçiliği ideal olarak benimsemiş kişiler çalışmaktadır. Bu nedenle kaliteli sevk ve idare elemanlarından yoksun bulunan kooperatif sektör «emekleme» safhasını uzun yıllardan beri bir türlü aşamamıştır. Basit emek açısından ise sektörler arasında önemli bir rekabetin olacağı pek umulmamaktadır.

IV. KOOPERATİF KURULUŞLARA RAKİP OLABİLECEK DEVLET KURULUŞLARI

Sermaye birikiminin az, dolayısıyla özel kesimin yatırım seviyesi düşük olan az gelişmiş ülkelerde devlet, sermaye birikimini artırma, piyasa yaratma bakımından bir takım sorunlarla karşı karşıyadır. Ancak devlet ilk plânda kıt olan ve fakat çeşitli ellerde dağınmış bir halde bulunan faktör veya potansiyellerden yararlanarak mevcut ekonomik bozuklukları bir an evvel düzeltme ve toplum hayatını daha ileri bir seviyeye götürme amacını gerçekleştirmeye çalışır. Bu bakımdan kooperatifçiliği benimsemesi veya onun gelişmesine yardımcı olması kaçınılmaz. Hatta dengeli bir kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlayabilmesi için az gelişmiş ülkelerde devlet ekonomik politikası içinde kooperatifçiliğe büyük ölçüde yer vermesi gerektiği bir çok düşünürlerce salık verilmektedir.

Bunun yanında devlet, iktisadî ve sosyal amaçlarını daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmek için kendisi de bizzat üretici veya piyasa düzenleyici olarak ortaya çıkabilir. Bu hususları gözönüne aldığımızda kooperatif kuruluşların kolaylıkla başarabileceği görevleri devlet kuruluşları yapar bir duruma gelir. Konuya bu açıdan baktığımızda Türkiye’de kooperatiflerin başarabileceği birçok işlerin iktisadî devlet kuruluşları ile karma iktisadi kuruluşlarca yapıldığı göze çarpmaktadır. Biz burada hangi kuruluşların ne derecede kooperatif kuruluşların yapabileceği bir işi yaptıklarını —elimizde veri yokluğundan ötürü— tesbit etmeğe çalışmayacağız. Ancak bu kuruluşların bazılarının isimlerini vermekle yetineceğiz. Daha etraflı araştırmalarla, kooperatiflerle bu devlet kuruluşları arasındaki rekabet dereceleri ortaya konulabilir. Burada bir örnekle ye-

tinmek istiyoruz. 1968 da 3,6 milyon ton olan sun'i gübre tüketiminin 317.998 tonu Tarım Kredi Kooperatifleri kanalıyla çiftçiye ulaştırılmıştır. Tarım Kredi Kooperatifleri çiftçiye ulaştırdıkları gübrenin 250.000 tonunu ithal yoluyla temin etmiştir. 1967 den beri Tarım Kredi Kooperatiflerinin gübre ithal etmesi Ziraî Donatım Kurumunu tedirgin etmiş ve Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliğinin gübre ithal etme ve fabrikalardan gübre satın alma yetkisinin kaldırılması hükümetten istenmiştir (15).

Kooperatifler daha ziyade özel işletmelere sahip kişiler tarafından meydana getirildiğinden, faaliyet sahaları kârlılık derecesi yüksek olan sahalarda olacaktır. Bu nedenle alt yapı yatırımlarını hedef alan devlet kuruluşları kooperatiflere rakip olmaktan çok kooperatiflere yardımcı kuruluşlar niteliğinde olabilirler. Bunun yanında yukarıda kaydedildiği gibi kooperatif kuruluşlarca gerçekleştirilebilecek iktisadi faaliyetlere konu edilen Toprak Mahsulleri Ofisi, Süt Endüstrisi Kurumu, Ziraî Donatım Kurumu, Et ve Balık Kurumu, Gıma, Migros v.b. gibi devlet iktisadi ve kamu karma kuruluşları, kooperatiflere rakip kuruluşlar olarak bakılabilir. Ancak üretici ve tüketici yönünden yeterince örgütlenmenin gelişmediği ülkemizde bu gibi kuruluşların fayda ve mahzurları tartışılabilir. Bu kuruluşların en büyük mahzurunun, karşılaşılan ekonomik güçlükler karşısında üretici ve tüketicilerin örgütlenme duygusunun gelişmesini engel olucu bir nitelik arzemesidir, denilebilir.

SONUÇ

Mevcut devlet ve kooperatif kuruluşlarının rekabet derecesini ülkemiz içinde tayin etmek halihazır verilerle göre oldukça güçtür. Bu nedenle devlet, özel ve kooperatif sektörlerin sermaye, arz ve talep, işgücü ve benzeri gibi hususlardaki rekabet derecelerini ölçmek, tayin etmek ve çeşitli araştırmalarla olacaktır. Öte yandan mevcut devlet kuruluşlarının kanun ve nizamnamelerinde (örneğin Süt Endüstrisi Kurumu Kanunu) genellikle kooperatifçiliği destekleyici, teşvik edici ve hatta bir noktada da faaliyetlerinin bir çoğunu kooperatiflere devredebilecekleri kaydedilmektedir. Ancak bunun ne zaman nasıl ve ne şekilde gerçekleştirileceği tartışmalara yol açacak bir sorundur.

(15) Ziya Gökalp MÜLÂYİM, (1970), Sun'i Gübre ve Kooperatifler, Ulusal Gazetesi 11 Mart 1970, Ankara,

L İ T E R A T Ü R

1. BÜKÜLMEZ, İ. (1966) : İstihlâk Kooperatifçiliği ve Gıma, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Dergisi, Sayı : 8, Ankara, 1966.
2. CURA, M. (1960) : Migros Meselesi, Karınca Dergisi Sayı : 284, Ankara 1960.
3. DOĞAN, İ. (1961) : Ordu Yardımlaşma Kurumu, Karınca Dergisi, Sayı : 295, Ankara 1961.
4. İMECE, B. (1969) : Gıma (gıda ve ihtiyaç maddeleri T.A.Ş.) Karınca dergisi, Yıl : 36 Sayı : 395, Ankara 1969.
5. FİNDİKOĞLU, Z. F. (1968) : Kooperatifçiliğin Ekonomik ve Sosyal Temelleri «Kooperatifçilik ve Temel Bilgiler» İçinde, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ankara.
6. KARDÜZ, A. R. (1960) : Migros mu, İstihlâk Kooperatifi mi?, Karınca Dergisi, Sayı : 285, Ankara 1960.
7. LABADESSA, R. (1968) : İstihlâk Kooperatiflerinin Gelişmeleri İçin, Cev. A. Mülâyimsi, Karınca Dergisi, Sayı : 256, Ankara 1958.
8. MARTENS, L. et A. HOSTE (1967) : Formes d'Exploitation en Commun en Agriculture, Ministre de L'Agriculture (Belgique), Administration de la Recherche Agronomique 1-2 ème parties, (Çoğaltma) Basıldığı yer belli değil.
9. MÜLÂYİM, Z. G. (1967) : Tarımsal Kooperatifçilik A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları : 302, Ankara.
10. MÜLÂYİM, Z. G. (1970) : Sun'î Gübre ve Kooperatifler, Ulus Gazetesi 11 Mart 1970, Ankara.

11. STEINER, H. (1966) : Az gelişmiş ülkelerde Kooperatif Hareket ve Devlet, çev. C. UZEL-H. UZEL, Ankara.
12. TORUN, O. N. (1968) : İ.D.T.'nin Yatırım Politikası ve bu Teşekküllerin Kalkınma Plânının Gerçekleştirilmesindeki Rollerini, «İktisadi Devlet Teşekkülleri» içinde, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Merkezi Yayını, İstanbul.
13. URAS, T. G. (1967) : Tarım Kooperatifleri ve Devlet Arasındaki İlişkiler, «Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik» içinde, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ankara.
14. UZGÖREN, N. (1967) : Migrös —Gima— Memurlar Kooperatifi ve Ötekiler, Karınca Dergisi Sayı: 371, Ankara 1967.
15. ZADIL, E. (1969) : Kooperatifçilik ve Raiffeisen, Sosyal Siyaset Konferansları: 20. kitap içinde, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
16. : T.C. Resmi Gazete, 10 Aralık 1968 tarih ve 13373 sayılı nüshası.
17. : İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakleri Hakkında Kanun, No: 440, kabul tarihi: 12 Mart 1964.
18. : Kooperatifler Kanunu, Kanun No: 1163, Kabul tarihi: 24 Nisan 1969.
19. : Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Kanunu, Kanun No: 227, Kabul tarihi: 30 Nisan 1963.
20. : Türkiye Ziraat Donatım Kurumu Kanunu, Kanun No: 4604, Kabul tarihi: 26 Haziran 1944.

TABLE : 1 — THE COOPERATIVES AND THE MEMBERS

	1965		1966		1967		1968		1969	
	Number	Members (000)	Number	Members (000)	Number	Members (000)	Number	Members (000)	Number	Members (000)
I. Agricultural Cooperatives										
Credit Cooperatives	1774	1000	1823	1912	1879	1316	1948	1266	1971	1300
Sales Cooperatives	231	143	263	148	227	154	418	189	460	250
Irrigation Cooperatives	—	—	348	8	512	57	626	81	796	98
Sugar beet Production Coops.	18	330	18	330	18	370	19	388	19	388
Tea Production Coop.	15	18	15	34	16	35	17	35	18	35
Forestry Products Coop.	9	1	9	1	19	5	26	6	44	12
Sea Products Coop.	36	6	38	7	44	10	56	12	85	30
Multi-Purpose Production Coop.	128	5	298	12	316	20	328	22	350	25
Mono - Purpose Production Coop.	1	0.2	2	0.5	7	2.5	14	5	16	6
II. Other Production Cooperatives.										
Handicrafts Cooperatives	461	142	478	143	498	153	514	155	530	250
Building Cooperatives	1889	153	2628	165	3067	240	2842	200	3000	15
Education and Publication Coop.	7	—	7	3	7	3	7	3	15	15
Transportation Coop.	1	—	4	3	14	6	17	7	24	20
III. Service Cooperatives										
Public Security Cooperatives	264	100	311	115	265	137	404	144	500	250
Marketing Cooperatives	17	—	28	12	29	13	70	20	90	35
Insurance	3	3	3	3	3	3	1	2	1	2
Consumption and Social help Coop.	477	63	525	96	548	126	574	136	737	165
Tourism Cooperatives	—	—	—	—	2	0.5	8	2	10	3
	5525	2285	6789	2992	7621	2651	7889	2673	8666	3044

FEDERAL ALMANYA'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN ESASLARI VE HUKUKİ REJİMİ (*)

Çeviren : HARUN PASTANOĞLU
Türk Kooperatifçilik Kurumu Yönetim Kurulu
Başkan Vekili

Giriş

Günümüz Almanya'sının Kooperatifçiliği gibi gelişmiş bir Kooperatif Hareketin uygulamada çok çeşitlilik göstermesi bir özelliştir. Şekillerin fazlalığı, bir sorunu hemen ortaya koymaktadır : Kooperatifçiliğin uzmanlaşmış bir çok kesimine ait pek çok çeşitli kooperatifin, bu Kooperatif Hareketin etkenliğini yansıttığı şüphesiz doğrudur, fakat aynı zamanda, bu çeşitli kooperatif yapılarını birbirine yaklaştıran ortak unsurların kesin olarak neler olduğunu bilmek de, isim ve menşe aranmaksızın, bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Esasen, görünüşte, teşkilât ve teşebbüs ekonomisi alanında her kooperatif, ya da kooperatifler kategorisi tarafından çözümlenecek özel sorunlar, özel görevler ve amaçların birinci derecede bir rol oynadığı görünmektedir. Fakat, pek sarıh ve pek açık olmayan temel özelliklerin ve ortak unsurların önemsiz, ya da az önemli olacağını düşünmek yanlış olur. Tam tersine, eğer tümüyle kooperatifçiliği uygun bir biçimde kavramak ve anlamak ve münferit kooperatiflere düşen günlük çalışma ve belli görevleri tam anlamı ile takdir etmek isteniyorsa, bütün kooperatifler için ortak olan temel unsurları bilmek gereklidir. Kooperatif Hareketin bünyesindeki çeşitli şekilleri incelemek, ve özellikle mahallî kooperatifler, ya da bir kooperatif kesimi çerçevesinde teşebbüs ve teşkilât eko-

(*) Marburg s/Lahn Üniversitesi Kooperatif Araştırmalar Enstitüsü tarafından sunulan rapor.

nomisinin özel sorunlarını ele almak önemli ise de, kooperatifçilik hakkında tam bir görüş sahibi olunmak istenildiği zaman, temel ilkeleri ihmal etmemek de az önemli değildir.

Tüm Kooperatif Hareketin bütün görünüşleriyle, bulunduğu seviye ne olursa olsun her kooperatif eylemin, her şeye hâkim bir amaca, kooperatif düşüncenin gerçekleştirilmesi amacına, tâbi olduğunu müşahade ettiğinde gözlemci, olaylar hakkında derin ve bu sebeple, doğru bir kanaoya kolayca vasıl olabileceği söylenebilir.

XIX uncu yüzyılın ortalarına doğru Almanya'da Hermann Schulze Delitzsch ve Friedrich Wilhelm Raiffeisen tarafından geliştirilmiş olan bu kooperatifçilik fikri, bir kaç kelime ile şöyle özetlenebilir: Herkesin yararına olarak bir eylemde isbirliği yapmak amacıyla biraraya gelen kişiler arafından serbestçe kurulmuş olan bir topluluk sayesinde ekonomik alanda karşılıklı yardımı örgütlemek. Açıktır ki, ekonomik gelişme ve refah, basit bir fikirden hareketle kendiliğın olmaz; bu fikrin realiteye intibak ettirilmesi önemlidir ve bu da, kooperatif Hareketin ulaşması gereken bir hedeftir.

Kooperatifçiliğın üstüne aldığı görev, birinci plânda, büyük bir dinamizm ve teşebbüs ruhu ile pratikte müşterek davaya hizmete hazır insanlar ister. Eğer bugün, bir çok ülkede, gelişmiş ya da gelişmekte bulunan bir kooperatifçilik mevcutsa, bu bilhassa bu vasıfta kişilerin daima bulunmuş ve bulunmakta olmasından ileri gelmektedir.

Öte yandan, kooperatif çabanın etkili ve verimli olması için, fertlerin heyecanının ve imanının tek başına yeterli olmadığı da bir gerçektir. Topluluk yolu ile gönüllü karşılıklı yardım düşüncesini gerçekleştirmeğe çalışıldığı zaman, topluluğın mahiyetinin, eylemin uygulamaya konulduğu ilkelerinin ve uygulama tarzının açık bir şekilde anlaşılması da önem arzeder. Kooperatif topluluğın amaçları ve çalışması, topluluk tarafından tatmin edilmesi gereken ekonomik ihtiyaçların mahiyetine göre, her özel durum için, çeşitlilik gösterecektir. Örneğın, kredi elde edilmesi sözkonusu olunca, karşılıklı yardımlaşmayı gerçekleştirmek için, birlikte mal satın alma, ya da satma durumunda olduğundan daha başka vasıta ve imkânlarla müracaat etmek gerekli olacaktır. Teşebbüslerin özel konuları ile ilgili olan kooperatiflerin pratik çalışmalarındaki bu farklar, burada incelenecek değildir. Burada önemli olan, faaliyetin özel konusundan bağımsız olarak, teşkilâtı ve kooperatif topluluğının —eğer bu topluluk, karşılıklı yardım topluluğu olarak kooperatifçilik fikrini gerçekleştirebilecekse— faaliyetini tayin eden ilkeleri açıkça görmektedir.

— I —

ALMAN KOOPERATİFÇİLİĞİNİN ANA KURALI

Aşağıda gösterilen ilkeler, kooperatifin özelliğini tayin eder ve onu diğer bütün topluluklardan ayırır. Hukukî şekilleri ne olursa olsun, bu ilkeler bütün kooperatifler için geçerlidir. Kooperatife verilmiş olan hukukî şeklin, kooperatif fikrin gerçekleşme tarzı üzerinde etkili olmadığı doğrudur. Bunun tam tersine, iyi tedvin edilmiş bir kooperatif hukuku, kooperatifçiliğin gelişmesine kesin bir şekilde yardımcı olur. İyi adapte edilmeyen hukukî kaideler de, kooperatif Hareketi köstekler, hatta imkânsız kılar. Kooperatifçiliğin genel statüsü, daha sonraki bir bölümde ele alınacaktır. Bununla beraber, bu etüde girişmeden önce, kanunun getirmediği fakat önceki her statüde mevcut olan bazı ana kuralları hatırlamamız yerinde olacaktır. Bu kurallar, Kooperatifçiliğin gene aynı mahiyetinden çıkmaktadırlar. Bunlar, kooperatif düşüncesinin gerçekleşmesini yöneten kurallardır. Uygun bir hukukî ortam içine kooperatifçiliği oturtabilmek için, bu ilkeleri bilmek gereklidir. İşte bu düşünce ile, gelecek bölümlerde, kooperatif düşüncüyü realiteye intibak ettirmek için bize önemli görüneni kısaca belirtmeye çalışacağız.

1. Ortaklarının hizmetinde kooperatif

Bir Karşılıklı Yardım topluluğunun genel amacı, yani çabalarının yönünü tayin eden hedef, bu topluluğa dahil olan herkesin özel ekonomik menfaatlarının bir yardımından yararlandırılmasıdır.

Bunun anlamı şudur: müşterek faaliyet, ekonomik alanda kendini gösterir. Bu takdirde kooperatif, birinci plânda ekonomik bir nitelik kazanır. Bu açıdan kooperatif, ekonomik görevleri üzerine alabilecek ve bu görevleri etkili bir şekilde yerine getirebilecek güçte olmalıdır. Bu temel yöntem, kooperatifi, dinî, siyasî ve moral karakterli her türlü topluluktan ayırdığı gibi, kendine özgü bir ekonomik faaliyeti olmayan kooperatif ya da meslekî karakterli her çeşit menfaat topluluklarındanda ayırır. Gene bu yönelim (orientation) kooperatifi, Ticaret Hukukuna göre teşekkül etmiş sermaye ya da şahıs şirketleri şeklindeki klasik sanayi ve ticaret teşebbüslerine yaklaştırır.

Oysa, bir kooperatif topluluğun amacı daha geniştir. Ortak teşebbüsün faaliyeti, gerçekte ortakların ihtiyaçlarına bağlıdır, çünkü bu ihtiyaçlar aslında kooperatifin ana faaliyet konusunu teşkil eder. Bu sebeple, kooperatif teşebbüs, kazanç sağlamaya kalkışmayacak ve fakat ortak-

larının faaliyetlerini, ya da ailevi sıkıntılarını etkili bir şekilde gidermeye destek olacaktır. Büyük kazançlar temin etmek kooperatife düşmez, kooperatifin dengeli bir bilançosu ve ortaklarının hizmetinde olması gereklidir, bundan fazlası değil. Demek oluyor ki kooperatif, ortaklarına, onların kendilerine özgü ekonomik görevlerini yerine getirmelerine yardımcı olacak şekilde ihtiyaçları olan maddeleri sağlayacak ve onlara hizmet edecektir. Bu faaliyetin temelinde olan ilke, —hizmet görmek ve genel ekonomide olduğu gibi kazanç peşinde koşmamak— kooperatif rejiminin temel taşlarından biridir.

2. Ortakların ve müşterilerin kimliği

Kooperatif tarafından ortaklarına ekonomik yarar sağlama ilkesi, pratik alanda bazı sonuçlar doğurur. Böylece kooperatif teşebbüsün faaliyetini ortakları ile olan işlemlere yöneltmesi istenir. Kooperatif hizmetlerine başvurmak suretiyle de ortaklar, kendi ekonomik ihtiyaçlarını elverişli bir biçimde tatmin etmek olanaklarına sahip olurlar. Buna karşılık, kooperatif olarak kurulmuş bir topluluk da, her türlü halde ortakları için en uygun şartları sağlayarak, onların yiyecek maddeleri ihtiyaçlarını gidermek, onlar tarafından getirilen ürünleri satın almak, onlara kredi bulmak, konut vermek, ya da onlara diğer her çeşit hizmette bulunmak amaçlarını güder. Prensip olarak, ortak bir eylem ile ortakların bizzat kendileri için yarattıkları ekonomik olanaklardan başkalarının da yararlanmasını haklı gösterecek bir yön mevcut değildir.

Kooperatif bir şefkat kurumu değildir; kooperatif, faydası prensip olarak, onu kurmuş ve işletmekte olanlara ait olması gereken bir ekonomik teşebbüstür. Bununla beraber, daha önce de işaret etmiş olduğumuz üzere, her şeyden önce bir ekonomik teşebbüs olmakla beraber, kâr elde etmek amacıyla kooperatif ortağı olmayan kişilerle işlem yapan *kazanç gayeli* bir teşebbüs değildir. Gerçekten ortak olmayanlarla işlem ancak, kooperatifçilik ruhuna ve hizmet etme ilkesine aykırı olarak, kâr elde etmek düşüncesiyle yapılabilir.

Yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için şunu belirtelim: kooperatifin ortağı olmak, ya da olmamak keyfiyeti, her işlemin istisnai bir şekilde ve kendiliğinden ortak olmayanlarla yapılmasının yasak edildiği anlamına gelmez. Şüphesiz ki, muameleler kooperatifçiliğin temel görevine (yani ortakların ekonomik yararlarına) uygun biçimde olmak kaydıyla, kooperatife yabancı kişilerle, ya da kuruluşlarla işlem yapılmasında hiç bir sakınca yoktur. Ortak olmayanlarla yapılacak işlemler konusunda birinci plânda «iadedi» diyebileceğimiz muameleler düşünülebilir. Örneğin, koo-

peratifin sonradan ortaklarına temin edeceği bazı malların satın alınması, ya da kooperatif ortaklarının işletmelerinden, ya da teşebbüslerinden gelen malların satışı gibi... Eğer ortak olmayanlarla yapılan muameleler, ortaklar ile yapılan muameleler ile tam bir uygunluk gösteriyorsa, bazı hallerde kooperatif, amacına hizmet edebilir. Örneğin, kooperatifin yeni ortaklar kaydetmeyi umut ettiği haller böyledir. Kooperatif işlemlerinin ortak olmayanlara teşmil edilmesi halinde bazı kooperatif tesislerinin tam kapasite ile çalışabileceği de düşünülebilir (örnek, frigorifik bir antrepo, ya da bir peynirhane için durum böyledir). Kooperatife yeni ortaklar çekebilecek olan bu muameleler, kooperatif hizmet ve ekonomik yararlılık ilkeleri ile uzlaşabilir işlemlerdir. Ve hiç şüphe yoktur ki, bu gibi işlemler, kooperatiflerin faaliyetleri arasında mütalâa edilirler. Bundan başka, özel hal ve şartların gerektirdiği her seferinde, kooperatifin ortak olmayanlarla muamele yapması kabul edilebilir, ve hatta zorunlu görülebilir. Bu keyfiyet, bir kooperatifin, ya da kooperatifçilik kesiminin genel ekonomik menfaatlar yönünden bazı görevler yüklenmesi hallerinde bahis konusu da olabilir. İşte bu düşünceyledir ki, Almanya'da yürürlükte bulunan mevzuat, sütçü kooperatiflerini, kooperatif olmayan süt-hanelerle aynı şartlar altında, belli bir bölgede süt satışı ile görevlendirmiştir. Bunun sonucu olarak sütçü kooperatifleri, bu bölgede bulunan her işletmeden, kooperatif olsun olmasın, yalnız süt almaya yetkili değil, fakat sütü almaya mecburdurlar da. Ortak olmak, ya da olmamak kooperatiflerin bu görevleri üzerlerine almaya engel teşkil etmemektedir. Fakat, kooperatifin kendi yapısı içinde, ortak olanlar ile muamele yapmaya doğru yönelmesi esastır ve bu, kesin bir özelliktir. Ve bunun sonucu olarak da, ortak olmayanlar ile muamele, hiç bir zaman kooperatif faaliyetini etkileyecek ölçüde değildir.

Kooperatifin mahiyetini izah eden ve faaliyetini mesru kılan çizgiler bunlardır. Bu çizgileri geçecek her kooperatif, kooperatif olmak karakterini kaybeder ve mahiyetini değiştirmiş olur.

3. Kooperatif demokrasi ve sorumlulukların bölünmesi

Ekonomik yarar sağlamak üzere ortak bir eylem olarak kooperatif düşünce ile kurulmuş bir topluluğun, ilgililer taraftından izhar edilen tamamen hür ve serbest bir karşılıklı yardım iradesinin ifadesi ve sonucu olarak ortaya çıkmış olması gerekmektedir. Bu görüş, gönüllülük ilkesi üzerine istinat etmektedir. Gene bu görüş, bu topluluğun ve onun faaliyetinin serbestçe biraraya gelmiş olanları yakından ve münhasıran ilgilendirmesini gerekli kılmaktadır. O itibarla, kooperatifin işleri, ortak te-

şebbüsün üzerine alacağı belli görevler ile bu teşebbüsün yönetimini eline alacak olan kişi, ya da kişiler hakkında prensip olarak yalnız ortakların karar vermeleri gereklidir.

Alışıldığı üzere karşılıklı yardım düşüncesinin sonucu olarak gösterilen demokratik yönetim ilkesi, ortakların diğer ortaklarla paylaştıkları kişisel sorumluluklarında ifadesini bulur. Demokratik yönetim ilkesi, ortakların kooperatif işlerinde külfet ve rizikoları üzerlerine almalarını gerekli kılar. Ortaklar, kooperatifin görevlerini yerine getirebilmesi için ihtiyacı olduğu vasıta ve imkânları harekete geçirmek zorunda oldukları gibi, gerek şahsen, gerekse nakit tevdi etmek yoluyla, kooperatif tarafından girilen taahhütlerin sorumluluklarını yüklenmek durumundadırlar.

Demokratik yönetim ve gönüllü bir temel üzerinde sorumlulukların bölüşülmesi, bu açıdan, kooperatif dayanışmasının ve yardımlaşmanın temel unsurları olarak görünmektedir. Her ortak, tüm kooperatif için son derece önemli olduğundan, sözü edilen iki unsur, kooperatife çok kuvvetli bir kişilik karakteri verir. Bu prensipten hareketle, bağımsız ve demokratik yönetim ile ortakların sorumlulukları bölüşmeleri sayesinde Karşılıklı Yardımın içinde gelişebileceği şartların yaratılmasına Devletin yardım etmesi gerekeceği sonucuna varılamaz. Bu konu, daha sonraki bir bölümde ele alınacaktır.

4. Kooperatifin insan-üstü karakteri ve «Açık Kapı» kuralı

Kooperatif düşüncesinin gerçekleşmesi, teşekkülün varlığının devamlılığını gerektirir. Gerçi, kooperatif, daima geniş ölçüde ortakların varlığına bağlı olacak ve faaliyeti de geniş çapta daima, belli bir anda etrafında topladığı ortaklara doğru dönük bulunacaktır ama, yaşantısını devam ettirmek için, kurucularının varlığından bağımsız olarak bir varlığa sahip olması gerekmektedir. Şu, ya da bu ortağın ölümü, ya da istifasının kooperatif topluluğunun devamını, eğer bu topluluk kooperatif düşüncesinin gerçekleşmesi için uygun bir araç olmak durumunda ise, tehlikeye atmamalıdır.

Bu görüş açısından, kooperatifin yalnız yaşadığı anın ortaklarına hizmet etmesi değil, fakat geleceği de düşünmesi ve tedbir alması gerekir. Gelecek için görevi gözönünde tutulduğu takdirde, Karşılıklı Dayanışma aracı olan kooperatif, zaruri olarak insan-üstü bir karakter kazanmaktadır.

Aynı görüş açısından, kooperatifin bir başka karakteri daha tes-

pit edilebilir : Kooperatif, prensip olarak, faaliyetine katılmak isteyenlerin hepsini ortaklığa kabul etmelidir. «Açık Kapı» kuralını, hiç bir sınır tanımadan, ya da hiç bir şart ileri sürmeden kooperatifin her yeni geleni ortak olarak almaya mecbur olduğu anlamında almamak gerekir. Gerçekten, adayların kooperatife kabul edilmeleri için yerine getirmek zorunda buldukları bazı şartları haklı gösterecek bir çok ekonomik ve hatta sosyolojik yönler vardır. Şüphe yok ki, adayın ortaklık sıfatından ileri gelen normal bütün vecibeleri yerine getirmeyi taahhüt etmesi gerekmektedir. Örneğin, adayın, belli sayıda iştirak sermaye payı taahhüt etmesi gibi. Bunun yanında bazı diğer şartlar da ileri sürülebilir. Örneğin, adayın, kooperatifin faaliyette bulunduğu yerde oturması, ya da belli bir meslekî topluluğa mensup olması istenebilir. *Bu kuralın asıl amacı bu değildir, bu kuralla elde edilmek istenen şey-karşılıklı yardım topluluğuna katılmanın bu topluluğu kurmuş olanlara, yada belli bir anda bu topluluğa girmiş olanlara bırakılmamasıdır.* Gerçekten bu tekelci görüş, kooperatif düşünce ile bağdaşmaz. Aynı düşünce ile denilebilir ki, gerçek bir kooperatif olmak isteyen her topluluğun, gelecekteki ortaklar hakkında açık bir düşünce sahibi olduğunu göstermesi lâzımdır.

Kooperatif topluluğun önceki bahislerde üzerinde ısrarla durduğumuz özellikleri, - işaret ettiğimiz gibi - kooperatifçiliğin temel görevinden ileri gelmektedir : Kooperatif düşünceyi realiteye intibak ettirmek. Bu özellikler, kooperatif topluluğun aynı mahiyetinden hasil olmaktadır. Bu müşahade, iki yönden önem arzeder :

Bir taraftan, bu temel ilkelerin tümüne riayet etmeyen ve bu itibarla kooperatif düşünceyi gerçekleştirmesi beklenmiyen, hatta dış görünüşleri itibariyle kooperatiflere yaklaşılsalar bile, kısacası gerçek birer kooperatif olmayan diğer bütün topluluklardan kooperatifi ayırır.

Diğer taraftan, kooperatife özgü bu temel ilkelerin tümünün bilinmesi, kooperatifçiliğe ilişkin hem genel hem özel ekonomik, sosyolojik, ve hukukî sorunları iyi kavramak ve bunlar hakkında yargıya varmak için gerekli olan temeli hazırlar. Bu incelememizin çerçevesi içinde bizi ilgilendiren bu sorunların büyük bir kısmı üç tür içinde toplanmaktadır. Bunlar, kooperatifçiliğin tümüne ilişkin, şu ya da bu kesimin özel konularını aşan genel ve temel sorunlardır : Kooperatifçilik ile Devlet arasındaki ilişkiler, kooperatifçiliğin hukukî statüsü, Federal Almanya Cumhuriyetinde bölgesel ve merkezsel kooperatif teşekküller, bu sorunlardır.

— II —

KOOPERATİFÇİLİK İLE DEVLET ARASINDA İLİŞKİLER

«Kooperatifçilik ile Devlet arasındaki ilişkiler» ile ilgili bütün sorunların derinliğine incelenmesi bu eserin hacmi içinde mümkün olmadığı gibi, düşünülmemiştir de. Burada söz konusu olan sadece okuyucuya konu hakkında genel bir fikir vermek, Almanya'daki durumu belirtmektir.

1. Kooperatifçiliğe nispetle Devlet faaliyetinin sınırları ve imkânları

Sorun çok sade bir şekilde ele alındığı zaman, toplulukların kooperatif şeklinde ortaya çıkmaları anında Devlet için birinci sorun, bu karşılıklı yardım toplanmalarının özel teşebbüsün meşru bir göstergesi olarak tanınıp tanınmayacaklarıdır. Bu eserde ikinci ihtimali derinlemesine incelemekte yarar yoktur. Zira, hukukun üstünlüğünü ve özgürlük ilkesini tanıyan bir Devlette bu temel soruna cevap ancak olumlu olacaktır.

Esasen, ekonomik gelişmeye ve kişinin refahına ve en sonunda bütün bir milletin kalkınmasına uzanan bir yola, etkililiğini göstermiş ve delillerini ortaya koymuş olan bir yola kooperatifçiliği yasaklamak, ve kooperatifçilikle mücadele etmek suretiyle, set çekmek de pek akıllı işi olmaz. Toplumun kooperatif eylemi tanımaya karar verdiği andan itibaren Devlet, kooperatifçiliğe ait yukarıda tespit ettiğimiz temel ilkelerin tümüne saygı göstermek zorunda kalmıştır.

Bununla beraber bu müşahade, kooperatifçilik ile Devlet arasındaki ilişkiler ile ilgili sorunlara kesin bir cevap teşkil etmemektedir. Bu müşahade ancak bu ilişkileri daha iyi anlayabilmek için bir hareket noktası olmaktadır. Bu anlamda bu müşahade, şundan daha fazlasını ve daha azını ifade etmemektedir: Kooperatifçilik teşebbüsün tanınmasını ciddiye alan bir Devlette, kooperatif faaliyete yalnız müsaade edilmekte yetinilmemeli, fakat kooperatiflerin örgütlenmesinde ve kooperatif işlemlerinde kooperatif ilkelerin uygulanması ve bu ilkelere saygı gösterilmesi de kabul edilmelidir. Örnek olarak, kanun, ya da tüzük metinleriyle, ya da idarî tasarruflarla demokratik yönetim ile sorumluluğun ortaklar tarafından paylaşılması imkânsız kılmak, ortaklarla yapılan işlemlere kooperatiflerin yapısal özelliklerinin uygulanmasına engel olmak, hatta her türlü gerçek kooperatife özgü olan hizmet görme ilkesini tarafsızlaştırmak, bu arzu ile uzlaşamaz.

Bu örnekler, Kamu makamlarının kooperatif faaliyeti özel teşebbüsün meşru bir gösterisi olarak görmelerinin sonucu olarak Devletin Kooperatifçilik karşısında uygulayacağı politikanın sınırlarının ne olacağını açık bir şekilde göstermektedir. Bu sınırların âzamî bir genişliğe kadar uzandığına şüphe yoktur. Bu sınırlar, Devletin kooperatifçiliği yapan ilkelere yererek kendi kararında ısrar etmesine manidir. Bu sınırların içinde Devlet ile kooperatifçilik arasındaki ilişkiler, bir çok yönlerden çeşitlilik gösterir. Bu ilişkiler, Devletçe gerekli ilginin tam olarak gösterilememesi, «birak yapsınlar» politikasının yürütülmesi şeklinde olabileceği gibi, hayırhah bir tarafsızlık, ya da ilgili bir dikkat gösterme ya da çok çeşitli siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuksal sebepler ve çok değişik çabaların sonucu olarak Kamu Makamlarının kooperatifçilik karşısında gösterecekleri belli bir davranış şeklinde de olabilir.

2. Kamu idarelerinin müdahaleleri ve tutumları, Devletin mali yardımı

Kooperatifçiliğin ulusal ekonomide kazanacağı önem gözönünde tutulduğunda, bütün dünyada, hiç bir Devletin kooperatifçilik karşısında tamamen hareketsiz kalamadığını ve netice itibarıyla bütün Devletlerin Kooperatifçilik ile fiilen meşgul olduklarının müşahade edilmesi hiç te hayret uyandıran bir durum değildir. Bu müşahade Almanya içinde doğrudur. Almanya'da Devlet, Kooperatifçilik konusunda çok etraflı bir mevzuat getirmiştir. Bundan bahsetme fırsatını bulacağız.

Önce, şu hususu tespit etmek yerinde olur : Devletin görevi, kanunlar çıkarmak suretiyle kooperatif faaliyetlere sağlam bir hukuksal temel meydana getirmekten ibaret olmamalıdır. Devletin daha uzağa gitmesi ve Kooperatifçiliğe ilişkin bazı idarî tutum ve davranışları ve bazı görevleri benimsemesi gerekir. Devletin bu görevleri hangi noktaya kadar ve ne şekilde üzerine alıp alamayacağı konusu, her durumun kendine özgü hal ve şartlarına göre değerlendirilmeli ve çözümlenmelidir. Durum, ne şekilde olursa olsun, hiç bir resmî müdahaleyi haklı gösterecek tarzda olmayabilir. Diğer hallerde, Devletin malî yardım şeklinde, ya da gerektiğinde, Kooperatifçiliğin sıhhatli bir gelişmesini temin etmek ya da teşvik etmek için, bazı denetim ve gözetim görevlerini üzerine alarak yardıma bulunabileceğine de işaret etmek yerinde olur. Devlet tarafından yapılan bu yardımın, hiç bir şekilde, Kooperatifçiliğin temel ilkelerini zedelememesi gerektiğine daha önce işaret edilmişti. Aynı suretle, Kooperatifçilik ilkesinin tanınması esasına müstenit olarak Resmî Makamlarca alınan tedbirlerin amacı, fertlerin yararına, başka deyişle, netice itibarıyla

bütün bir ulusun yararına olarak gerçek bir kooperatif eylemin teşvik edilmesine - (nihayet mümkün kılınmasına) yardımcı olabilmektir, ya da olmalıdır. Bu amaç, Devletin müdahale olanaklarını başka amaçlara yöneltmek suretiyle elindeki imkânları kötüye kullanması ile uzlaşamaz ve sonra bu amaç, Idarenin yetkilerini kullanarak Kooperatifçilik ilkelerine saygılı olmasını da gerekli kılar. Bu nokta, Devlete verilecek denetim ve gözetim görevlerinde olduğu kadar, her türlü malî yardım şeklinde de gözönünde bulundurulur. Bu yardımın meşru gayesi, görevlerinin yerine getirilmesinde kendilerine yardımcı olmak üzere kooperatiflere maddî olanaklar sağlanması olabilir. Bu açık amaç için Devlet paralarının kullanılmasını garanti etmek üzere, gerekli görülürse, bu kullanılışın denetimini öngören bazı şartlar ileri sürülebilir. Fakat, kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ve tanınması çerçevesinde olarak Devletin yapmakta olduğu yardımların devamı süresince, bu şartlar hiç bir şekilde güdümlü bir karakter almamalıdır.

Özetle, Devletin kooperatifçilik alanına müdahalesi, her hal ve şartta, kooperatif eylemin tanınması ile her zaman uyumsuz değildir. Kamu yetkililerinin davranışı, duruma göre, pekâlâ haklı görülebilir ve hatta gerekli düşünülebilir. Fakat bu takdirde, Devletçe alınacak her tedbir ve getirilecek her mevzuat ve kooperatifçilik konusunda bir Idareye verilecek her yetkinin «Kooperatifçiliğe uygun» olması, başka bir deyişle Kooperatifçiliğin temel ilkelerine aykırı olmaması gereklidir.

3. Almanya'da Kooperatifçilik ile Devlet arasında ilişkiler

Almanya'da özel durum şudur: Kooperatif eylem, kooperatiflerin örgütlenmesine ilişkin kanunla, çok erkenden, hukuksal bir temelden yararlanmıştır. Sorumlular bu kanunu kabul etmekle beraber, daha başlangıçtan itibaren, kooperatifçilik konusunda idarî tedbirler adı altında alınmış olan ve kooperatifçilik sınırlarını aşan her türlü kamu yetkililerinin davranışını da reddetmişlerdir. Örneğin, Almanya'da küçük sanat ve ticaret teşebbüslerinin kooperatifleşmesi yolunda ilk defa çaba gösteren Schulze - Delitzsch, kooperatif teşekküllere ilişkin bir özel kanunun çıkarılmasını daha başlangıçta düşünmüş ve fakat resmî makamların her türlü müdahalesine karşı bütün gücü ile karşı çıkmış ve Devletin her çeşit malî yardımını reddetmiştir.

Önceki bölümde de işaret olunduğu gibi, Kooperatifçilik ile Devlet arasındaki ilişkilere ait bu görüş, tek görüş şekli değildir. O devrin Almanya'sının kooperatifçiliğine hâkim olan bu görüş, günümüze kadar doğruluğunu muhafaza etmiştir. O zamanlar Almanya'da Devletin vesa-

yeti ve yardımı olmadan ve fakat kooperatif topluluklara uygun bir hukuksal temel kazandırılmak kaydıyla, kooperatifçiliğin ahenkli bir gelişmesinin mümkün olabileceği düşünülüyordu. Esasen, genel olarak, fert ile Devlet arasındaki münasebetlere müteallik sağlam ve liberal her düşünce, kooperatif fikrin geliştirilmesi gibi kamuya yararlı bazı teşebbüslerin teşvik edilmesi için lüzumlu, ya da bütün bir ulusun menfaati için mutlaka gerekli olması halinde ancak idarî görevlerin varlığını olumlu karşılamaktadır. Buna bir ikinci mütalâa daha ilâve etmek mümkündür : Devletçe yapılan fiilî yardım, kooperatif düşünce ile muhakkak surette uzlaşmaz olmamakla beraber, idarî uygulamada, kamu servislerine verilmiş olan görevlerin ve bu Servislerce alınmış olan yardım tedbirlerinin birçok hallerde güdümlü bir eğilim tehlikesi de taşımakta olduklarını unutmamak lâzımdır. Devlet otoritesi mefhumuna dönük bir Devlette bu tehlikenin özellikle büyük olduğu ve bir çok Alman Devletlerinde, ezcümle Schulze - Delitzsch devrinde Prusya Devletinde olduğu gibi, idarelerin mahkemeler tarafından kısa bir denetime tâbi tutulmasına kadar uzandığı da bir gerçektir. Esasen, Schulze - Delitzsch, bu husustaki endişelerini saklamamıştı. Bugün durum tamamen değişmiştir. Federal Almanya Cumhuriyetinin demokratik ve liberal bir Anayasası vardır. Devlet, bağımsız mahkemeler aracılığı ile, kamu hizmetlerinin eşitliğinin tam bir denetimini garanti eder. Devlete bir prensip güvensizliği göstermek, Federal Almanya Cumhuriyetinin bugünkü durumunda şüphe yok ki tasvip edilemez. Bununla beraber, bazı özel durumlarda, kamu makamlarının üzerlerine aldıkları görevlerde ve sağladıkları hizmetlerde arzu edilmeyen ve haklı görülemeyen bir etkinin izlerini de görmemek kabil değildir. Gerçi, idarî kaza mercileri, idarenin işlemiş olduğu bu hataları her zaman düzeltebilir ama, bu keyfiyet ilgili kooperatifler için ihmalî caiz olmayan pratik bir takım güçlükler doğurur. Kooperatiflerle Devlet arasındaki ilişkilerde, geçerli sebep olmadıkça, bu güçlüklerin olması ihtimalini bile, ne Devlet ve ne de Kooperatif Hareketin menfaati yönünden, şüphesiz düşünmemek gerekir. Schulze - Delitzsch devrinde olduğu gibi bugün de geçerli olan çok basit bir hadiseyi hatırlamak lâzımdır: Alman Kooperatifçiliğinin Devletin özel bir yardımına ihtiyacı yoktur ve ne kooperatifler yönünden kamu makamlarının müdahalesini istemek, ya da özel bir malî yardım talep etmek, ne de Devlet yönünden kendiliğinden bu tedbirleri almak için hiç bir haklı sebep mevcut değildir. Bu itibarla, ta başlangıcından itibaren Almanya'da uygulanmakta olan kamu makamlarının müdahale etmemesi ilkesi, Almanya'nın gerçeklerine en iyi biçimde cevap teşkil etmekte ve Alman kooperatifleri ile Devlet arasındaki ilişkilere hâkim bulunmaktadır.

4. Almanya'da uygulanan Kooperatiflerin bağımsızlığı ilkesinin muhtevası ve şumulü

Yukarıda belirttiğimiz gibi, kooperatif ile Devlet arasındaki ilişki-lerden, başlıca iki sonuç çıkmaktadır: Kamu makamları tarafından kooperatifler üzerinde icra edilen herhangi bir denetim olmadığı gibi, Devletin kooperatiflere para yardımlarında bulunmasını gerekli kılan bir hukuksal mecburiyet de yoktur.

Kooperatifler, bir resmî makamın yetkisine lüzum göstermeden, tamamen hür bir şekilde kurulurlar. (*). Kooperatif tüzel kişilik vasfını da, yani hukuksal işlemlerde temsil edilmesini kolaylaştıran ve bir idarî imtiyaz tasarrufu ile değil de, bir mahkeme tarafından tutulan kooperatifler siciline tescil edilmek suretiyle teşekküle daha bir devamlılık kazandıran şahsiyetini aynı şekilde elde eder. *Tescil edilebilmesi için* kooperatifin bazı şekil şartlarını yerine getirmesi gerekmektedir. Örneğin, kooperatifin en az yedi ortakla kurulması, ana sözleşmesinin kanunun gereklerine uygun olması ve *bölgesel bir denetim birliğine girmiş bulunması lâzımdır*. Eğer bu şartlar yerine getirilmiş ise yargıç, kooperatifi Sicile kaydetmeğe mecburdur.

Kooperatifin kuruluşunun ve tüzel kişilik vasfının elde edilmesinin bir kamu makamının müsaadesine bağlı olmaması gibi, kooperatifin yeni ortak alması da böyle bir müsaadeye bağlı değildir. Bu konuda kooperatifin ortak adayının bir yazılı müracaatını kabul etmesi ve yeni ortağın mahkeme tarafından tutulan kooperatifçiler (ortaklar) listesine kaydolunması yeterlidir.

Nihayet, bir kamu servisi tarafından yapılan periodik bir kooperatif denetimi mevcut olmadığı gibi, kooperatifin bütün muamelelerine şamil bir idarî kontrol da yoktur. Bununla beraber, kooperatif dışı teşekküller tarafından kooperatifin ekonomik durumu ve yönetimi üzerinde yapılan bir denetimin, diğer kuruluşlarda ezcümle anonim şirketlerde olduğu gibi, kooperatif için yararlı olacağına şüphe yoktur. Gerçekte, kooperatif böyle bir denetime tâbidir. Ancak, - ve özellikle burası önemlidir - böyle bir denetim kamu makamları tarafından değil, fakat denetim

(*) Yürürlükteki mevzuata göre, sözkonusu edilen faaliyetin mahiyeti icabı eğer bir kamu makamının müsaadesinin alınması gerekli ise, bu takdirde mesele değişir. Kredi hakkındaki kanuna tâbi olan Kredi kooperatiflerinde durum böyledir. Bu kanuna göre, kredi muamelesi yapan her teşebbüsün bakanlığın müsaadesini almak lâzımdır.

amacı ile kurulmuş ve ilerdeki bir bölümde inceleyeceğimiz kooperatif Denetim Birlikleri tarafından icra edilir.

Aynı şekilde, bir kooperatifin tasfiyesi de bir kamu servisinin müsaadesine tâbi olmadığı gibi, idarî tedbirlerle de bir kooperatif tasfiyeye zorlanamaz.

Buna mukabil, kooperatifçilik amaçlarının dışında başka amaçlar güden, yani gerçek bir kooperatif olmayan her kuruluşu İdare feshedebilir. Bunun sebebi, kooperatifler için tesis edilmiş olan hukuksal temelin başka mahiyetteki şirketlere hizmet etmemesidir.

Bu görüş açısından, idareye tanınmış olan fesih hakkının ortaya koyduğu çok ilginç bir yön de şudur: Gerçekten, idarî makamların kooperatif işlerine müdahale etmemesi ilkesi, Devletin kooperatifçilik alanında her türlü faaliyetini mutlak manasında menetmiş demek değildir. Genel menfaatların, ya da bizzat kooperatifçiliğin menfaatinin gerektirdiği her seferinde, Devletin müdahalesi yalnız haklı görülmele kalınmaz, fakat bu müdahalenin gerekli olduğu da düşünülür. Bunun neticesi olarak kooperatifçilik için ortaya çıkabilecek olan evvelce sözü edilen tehlikeler ve mümkün olduğu kadar sınırlandırılacak temel ilkeler, artık kaçınılmaz bir zaruret olarak kabul edilmek lâzım gelir. Bu özel durumlarda, Devletin müdahale etmeme ilkesini ileri sürerek, Devletçe girişilmiş bulunan eylemin haklılığını inkâra kalkışmak, bizzatihi bu ilkeyi bilmemek ve sert bir doğmatizme sapsmak demektir.

Bu «sapık» kooperatifleri kamu makamlarına tanınmış olan feshetme hakkı, Devlet müdahalesinin tek örneği değildir. Daha evvel sözü edilmiş olan bölgesel Denetim Birlikleri üzerinde Devletin vesayet hakkını da zikretmek yerinde olur. Bu vesayet hakkı, nüfusun büyük bir kısmını yakından ilgilendiren ve sosyal ve ekonomik alanda büyük bir ehemmiyet kazanan özel teşebbüsün kooperatifçiliğin de arasında sayıldığı bazı faaliyetleri dolayısıyla, Devletin ortak - sorumluluk taşımasıyla izah edilmelidir. Aynı düşünce ile, bazı sosyal ve ekonomik politika programları çerçevesinde kamu kredilerinin verilmesini zikretmek gerekir. Bu programlar cümlesinden olarak, faaliyeti sözkonusu ekonomik kesimlerde bulunan kooperatifler de kamu fonlarından yararlanırlar. Örnek olarak, sosyal ve ekonomik meskenler yapımından ve «Yeşil Plân» gereğince tarım alanına verilen kamu kredilerinden bahsedilebilir. Eğer kooperatifler, kendi faaliyet alanları ile ilgili olarak, bu projelerin gerçekleştirilmesi için Devlet yardımının gerekli olduğu görüşünü kabul etmemiş olsalardı, ve yanlış anlaşılmiş bir bağımsızlık düşüncesiyle, bu

programların yerine getirilmesi için Devlet tarafından emirlerine hazır tutulan gerekli önemli fonları reddetmiş olsalardı, davalarına iyi hizmet etmiş olmayacaklardı.

Demek oluyor ki, Devlet karşısında bağımsız olma esprisi içinde düşünülen bir kooperatifçilik rejimini, Devlettten hiç bir malî yardım kabul etmeyen bir kooperatif hareket olarak mütalâa etmek yanlıştır. Yalnız bu takdirde, Devletin faaliyeti daha genel bir görevin yerine getirilmesiyle ilgili ve özellikle Kooperatifçiliğe dokunmayan projeler ile sınırlıdır. Her şeye rağmen, Kooperatifçilik ile Devlet arasındaki ilişkilerin kooperatiflerin ihtiyaçlarına uygun ve gerçekçi bir biçimde düzenlenmesi arzu ediliyorsa, Devletin faaliyetinin - gerekli olan bir ölçü içinde - kooperatif rejiminin temel prensiplerine zarar veremeyecek ya da bu zararı kaçınılmaz enaz şekline indirecek biçimde olması esastır.

— III —

ALMAN KOOPERATİF HUKUKU

«Kooperatiflerle Devlet arasında ilişkiler» sorununu bütün şumülü ile ele aldığımız zaman, Kooperatifçilik alanında kamu yetkililerinin yukarıda incelediğimiz görevleri ile yardım tedbirlerini düşünmek yeterli değildir. Gerçekten meselenin, evvelce de işaret ettiğimiz ve önemi küçümsemeyecek başka veçheleri de vardır: Kooperatifler için uygun bir özel hukuk rejiminin tesisi sayesinde Devletçe sağlanan yardım.

Bu rejim, kooperatifler ile Devlet arasındaki ilişkiler ile ilgili olmayıp, bizzat ilgili kişiler ile üçüncü şahıslar arasında mevcut hukuksal münasebetler ile alakalıdır. Birinci derecede, kooperatif şeklinde kurulan bir teşekkülün amaçları, ihtiyaçları ve özel şartlarını gözönünde tutan ve kooperatife etkili bir faaliyet sağlayan, ya da muhtemelen, yalnız bu faaliyeti mümkün kılan şirketler hukukunun esasları sözkonusudur.

1. 1 Mayıs 1889 tarihli Kooperatifler Kanununun zihniyeti

Almanya'da kanun koyucunun çok erken tarihlerde böyle bir kanunun getirilmesi gereğini duyması, dikkat ve ihtimam ile işe koyulması gene Schulze-Delitzsch sayesinde olmuştur. Schulze-Delitzsch'in fiilen katıldığı çalışmalar sonucunda 27 Mart 1867 tarihli Prusya Kooperatifler Kanunu çıkmıştır. Ve bundan da «ekonomik ve kazanç gayeli kooperatiflere ilişkin» Alman Kanunu doğmuştur (Daha sonra bu kanuna 1 Mayıs 1889 tarihli «Kooperatifler Kanunu» diyeceğiz). Bu kanun, yayın-

lanmasından bu yana bazı değişikliklere uğramışsa da, hâlâ yürürlüktedir. Kanuna, o devirde bilinmeyen büyük kooperatifler için delegeler meclisi ile doğrudan doğruya ve kişisel sorumluluk yerine, yeni bir ödeme zorunluğu gibi hususlar ilâve edilmiştir. Fakat, Alman kooperatif hukuku, prensipleri ve tüm zihniyeti itibariyle bugüne kadar değişmemiş ve bir asırdan fazla bir zamandan beri Alman kooperatifçiliğinin gelişmesinde hukuksal desteği sağlamıştır.

Bu kooperatif hukukunun pratik değeri ve devamlı karakteri, şu iki aşırı uç: Kanunî mükemmellik ile nizâmî dağınıklık arasında orta yolun bulunabilmiş olmasından —bu en ufak sebeplerden biri değildir— ileri gelmektedir.

Kooperatifler kanununu yazanlar, çeşitli kooperatifleri ve bunların faaliyetlerini bütün ince noktalarına kadar kanunun metinleri arasına sıkıştırmak ihtirasını göstermemişlerdir. Kooperatiflerin bazı özel sorunlarını, ya da yalnız belli bazı kooperatif türlerini öngören bir düzenlemeye de gitmemişlerdir. Alman Kooperatifler Kanununda gözönünde tutulan husus, genel bir görüş açısından büyük bir önemi hâiz olmayan bazı teferruatın ve kısmî sorunların düzenlenmesinden kaçınılarak, her türlü kooperatif eylem için geçerli olan temel ilkeleri ve özel şartları kendi bünyeleri içinde düşünmek suretiyle, kooperatif şeklinde kurulmuş bulunan bütün teşekküllere özgü özel bir hukuksal şeklin getirilmiş olmasıdır. Başka bir deyişle, bütün kooperatif türlerine uygulanabilen bir genel hukuksal şekil sözkonusudur. Temel ilkelere istinat eden bu hukuksal şekil, kooperatif fikrin, yani bütün kooperatifleri birleştiren bağın hukuksal dayanağı olup, her kooperatif ve onun faaliyeti için yaşayan bir unsur olarak kalmaktadır.

2. Müsajcel kooperatifin temel hukuksal özellikleri

Alman kooperatifçiliğinin sorunlarına giriş mahiyetinde olan bu eserin kadrosu içinde ancak «tescil edilen kooperatifin» ve onun hukuksal şeklinin kaba çizgilerine işaret olunacaktır.

Bu incelemeye geçmeden önce, mevzuata hâkim olan prensibi bütün ayrıntıları içinde bir kere daha belirtmek yerinde olur. Bu prensip esastır. Kooperatife yabancı olan kişilerin, özellikle alacaklıların ve kooperatif işlerinde ortak bulunanların kanunun açıkça gözönünde tutmağa mecbur olduğu menfaatlarını korumak suretiyle, Alman kooperatifler kanunu, şirketin teşkilâtı ile ilgililerin hak ve vecibelerini, kooperatif fikri gerçekleştirmek için mümkün olan en iyi hukuksal biçimi elde edecek tarzda belirtmeye çalışır. Bu amaçla Kooperatifler kanunu, önceki

bahislerde dokunulan kooperatifçiliğin temel ilkelerini açıkça ortaya koymaktadır. Hukuk kuvvetini haiz olarak hukuk kategorileri içinde düşünülen ve genel kriterler mahiyetindeki bu ilkeler, müseccel kooperatife verilen hukuksal şekli de tayin ederler.

a) Müseccel kooperatifin teşkili ve yapısı

Kooperatiflerin kuruluşu sorununa daha evvelce işaret edilmişti. Özel yardımlaşma kurumu karakterine uygun olarak, Kooperatif, kurucularının serbest anlaşmaları ve anasözleşmesinin kabulü ile vücut bulur. Anasözleşme böylece kurulan teşekkül ile ilgili ayrıntıları, örneğin girişimin amacını, kooperatifin merkezini, iştirak sermayelerinin miktarını, sorumluluğun tutarını vb. tesbit eder. Kurulan kooperatifin amacı, kooperatifin, kurucularından, ya da belli bir anda etrafında topladığı ortaklardan bağımsız bir yaşantısı olmasını gerekli kılar. Bundan başka, genellikle, kooperatifin, terekküp tarzında sık sık değişikliklerin olmasını, yani yeni ortakların alınmasını, eski ortakların ayrılmasını mümkün kılacak şekilde teşekkül etmesi gereklidir.

Tescil edilmiş olan kooperatife atfedilen özel hukuksal ehliyet işte bu gereğe cevap verir. Tüzel kişi sıfatıyla kooperatif, ortaklarının kişiliğinden tamamen ayrı kişiliğe sahiptir. Önce de işaret olunduğu üzere, kooperatif hukuksal ehliyetini (capacité juridique) bir idarî imtiyaz tasarrufundan değil, fakat yukarıda sözü edilen ilkesel koşullara göre kooperatif Siciline hukuken kaydedilmesiyle elde eder.

Kooperatifin amacına uydurulmak istenen hukuksal biçim, Alman ticaret hukukunun diğer kooperatif şirketlerinde olduğu gibi —alman hukukuna göre sınırlı sorumlu şirket ile sermayesi paylara bölünmüş anonim şirket— sayı ile sınırlandırılmış bir ortaklar topluluğuna istinat etmemeli, fakat her zaman ve hiç bir güçlük göstermeden ortaklar sayısını genişletmek imkânını vermelidir. Kooperatifler kanunu, önceki bölümde belirttiğimiz üzere, basit bir ortaklığa kabul usulü ile bu imkânı teminat altına almıştır. Belirtilen şekli içinde bu usul, alman hukukunun ne ticarî şahıs şirketlerinde ne de sermaye şirketlerinde mevcuttur. Çünkü, bu şirketlerde, anamukavename ya da şirket sözleşmesi önceden değiştirilmeden, prensip olarak, ortaklar sayısının artırılması hiç bir surette bahis konusu olamaz.

Tüzel kişinin hareket edebilmesi için ihtiyacı olduğu organlar kooperatiflerde şunlardır : Genel kurul, yönetim komitesi ve gözetim kuruldur.

Ortaklar tarafından yerine getirilen demokratik yönetim kuralına göre, bu organlara yalnız kooperatifin ortakları girebilirler. Aynı görüş açısından, Kanun geniş yetkilere sahip kişilerin tayinini yasak ettiği gibi, vekâleten oy kullanma usulünü de gayri meşru saymıştır. Kooperatif ve kooperatif faaliyetleri üzerinde yalnız şahsen ortaklara etkili olma hakkı tanınmıştır.

Yönetim Komitesi, kooperatif ortakları arasında seçilmiş zorunlu olan en az iki üyeden teşekkül eder. Komite, kooperatifin işlerini yürütür ve kooperatifi temsil eder.

Gözetim (Nezaret) Kurulu, genel kurulun ortakları arasından seçilir. Bu kurul, yönetim komitesini gözetir ve bu kurulla birlikte, ortakların menfaatlarına uygun olarak yönetim komitesi tarafından uygulanan yönetim politikasını izler.

Nihayet kooperatife dahil bütün ortakları toplayan *genel kurul*, kooperatifin en yüksek organıdır. Kooperatifin bütün işleri için, tam yetkili organ bu kuruldur. Hayati önemi haiz her türlü karar münhasıran bu kurul tarafından alınır. Genel kurul, bundan başka, yönetim komitesini bağlayan ve günlük işlere taallük eden kararlar da alabilir. Prensip olarak, yönetim komitesi ile gözetim kurulu üyelerini seçmek ve azletmek yetkisi de Genel kurula verilmiştir. Ortaklarının çokluğu yüzünden bu genel kurulun bir yerde toplanması ve faaliyet göstermesi imkânsızlığından, ortaklar tarafından seçilen temsilcilerden müteşekkil bir «delegeler kurulu» genel kurulun yerini alır.

b) Ortakların hakları

Kooperatif organlarının teşkili ve çeşitli organlara görevlerin dağıtımı gibi, genel kurulda (ya da delegeler kurulunda) oy hakkı, kooperatif teşekkülün amaçlarına ve özel koşullara göre ayarlanmıştır. Oy hakkı, malî katılma miktarına tâbi olmayıp, «bir kişi = bir oy» ilkesine göre yaşantılarında yardımcı olmaktır. Bu amaç gözönünde tutulduğunda, ortakların, kişisel ihtiyaçlarına göre kooperatifte etkili olabilmelerini tayin etmek ve her birine, malî katılmaları ne olursa olsun, genel kurul (ya da delegeler kurulu) aracılığı ile menfaatlarını değerlendirmede aynı hakkı tanımak akla uygun olur.

Ortaklık vasfı, her ortağa, kooperatif tesislerinden ve ortak teşebbüsün hizmetlerinden yararlanmak hakkını verir. Bu hak, kooperatifin hizmet ilkesinin mantıkî bir neticesidir. Bu ilkeye göre, ortaklarının ekonomik ihtiyaçlarını gidermek kooperatife düşen bir görevdir. Kooperatifin mahiyetine göre, kooperatif hizmetlerinden yararlanmayı da bazı

munzam şartların yerine getirilmesine tâbi tutmakta bazan haklı sebepler olabilir. Örneğin, kooperatife belli bir zaman içinde girmek zorunluğu, ya da iştirak paylarının tamamının ödenmesi gibi; bunlar çok kere mesken kooperatiflerinde aranan koşullardır.

Nihayet, ortaklık vasfı, kooperatifin faaliyet yılı içinde elde edeceği kârdan risturn almaya hak verir. Ortakların bu hakkı, ekonomik yararlılık ilkesine de dayanır, zira kooperatif ortaklarının ekonomik ihtiyaçlarını sadece genel bir biçimde değil, fakat mümkün olan en iyi koşullar içinde tatmin etmek zorundadır. Bu itibarla kooperatif, kendisi için kazanç peşinde koşmaktan çekinecek ve gerçek giderlerini karşılamakla yetinecektir. Faaliyet yılı sonunda ortakların kooperatife yapmış oldukları ödemelerin miktarının gerçek giderleri —yatırımlar ve müra-caat edilmesi gerekli yedeklere ayrımlar dahil— karşılamak için gerekli miktardan fazla ise, bu takdirde kooperatifin görevi, bu fazlalığın ortaklara dağıtımını gerektirir. Bu dağıtımın usulleri, anasözleşme ile tayin edilebilir. Anasözleşmede bir hüküm yoksa, ortaklar fazlalığın dağıtımına kooperatifteki alacakları miktarı ile, yani iştirak sermaye paylarına yapacakları ödemeler ile mütenasip olarak katılırlar. Fakat çok kere anasözleşmeler, kooperatifin özel şartlarına çok iyi uydurulmuş daha başka dağıtım usullerini öngörmüşlerdir. Böylece, örneğin, satınalma kooperatiflerinde genellikle ortak, yıl içinde kooperatifin gerçekleştirmesine yardımcı olduğu iş hacmi ile orantılı olarak işletme fazlasının dağıtımına katılma hakkı kazanır.

c) Kooperatifin malî kaynakları; iştirak sermayisi ve ortakların sorumlulukları

Ortağın vecibelerini tayin ederken ve kooperatifin malî kaynaklarına ilişkin kuralları tespit ederken —ikinci sorun birincisine bağlı olduğundan— kooperatifler kanunu, hukuksal yönden, ortakların ortak sorumluluklarını kooperatifleri muvacehesinde gözönünde tutmuştur.

Şirketler hukuku yönünden sermaye temini sorunu, iki veçhe arz etmektedir: bir taraftan kooperatifin her ekonomik teşebbüs gibi faaliyet göstermesi için bir döner sermayeye ihtiyacı vardır; diğer taraftan, kooperatif işlerinde ortak olanların menfaati, ve genel olarak kooperatif işlerinin selâmeti yönünden, mahiyeti gereği, maddî bir kazanma gücü olmayan bir tüzel kişi bünyesinde kanun, alacaklılara karşı bir teminat teşkil etmek üzere, belli bir sorumluluk halî tespit etmiştir. Sermaye şirketlerinde bu sorumluluk, şirkete maledilmiş ve miktarı oldukça yüksek olan ve hissedarlarca mobilize edilen bir sabit sermaye ile teşkil olunmuştur.

Bunun ifade ettiği anlam şudur ki, hissedarlar paralarını her seferinde en yüksek geliri getirecek şekilde yatırıma çalışırlar. Oysa, kooperatifte, hukuksal rejim böyle bir menfaat rabitası üzerine kurulmaz. Bu durumda önemli olan hukuksal görüş, ortak teşebbüs karşısında ortağın sorumluluğunun ortaklık vasfına istinat etmektedir. Bu şartlar altında kooperatif, ortaklarından müşterek teşebbüsün kurulması ve işletilmesi için mutlaka gerekli olması halinde ancak sermayeye katılma talebinde bulunabilir. Esasen, bir kooperatifin ortakları pek çok hallerde, önemli bir malî fedakârlıkta bulunabilecek durumda da bulunmazlar. Bu sebeptir ki, kooperatifler kanunu sabit bir sermayeyi temel almamış, fakat kooperatiflerin özel şartlarına uyan bir halyolunu, kooperatifin gerekli sermayeyi elinde bulundurmasını sağlıyan bir çözüm yolunu öngörmüştür. Kanuna göre, her ortağın bir iştirak payı alması, ya da eğer anasözleşme öngörmüşse, bir kaç sermaye iştirak payı alması ve anasözleşmeler ile tespit edilmiş usullere göre, bu iştirak sermaye payı, ya da payları tamamen ödeninceye kadar tediye bulunması zorunludur. Ödenen miktarlar, ortağın kooperatifte alacağını teşkil eder.

Ortakların tüm alacakları toplamı, kooperatif sermayesine iştirak payı olarak, kooperatifin emrindedir. İştirak sermayelerin miktarı ile kısmî ödemelerin tutarı, kanunen tayin edilmiş değildir, fakat Anasözleşmeler bu konuda hüküm koyabilmektedir. Gerçekten, ortaklar tarafından kooperatif teşebbüsün finansmanına sağlanacak yardımın miktarı, her kooperatifin özel şartlarına tâbi olup, kanun tarafından genel bir tarzda tayin ve tespit edilmiş değildir. Bu özel koşullarda çözüm yolu, anasözleşmelere tam bir serbesti verilmesi biçimindedir. Bununla beraber, kooperatiflerde kazanç gayesiyle sağlanmış bir yardım değil, fakat ortak teşebbüsün genel bir ekonomik yardım gayesi izleyen bir teşebbüsün finansmanına gerekli yardımın ortak tarafından temin edilmesi mecburiyetinin söz konusu olduğunu gözden uzak tutmamak lâzımdır. Nihayet, iştirak sermayelerinin bu özel niteliğine istinaden, kooperatifler kanununu kaleme alanlar, kooperatiflerin kooperatiften ayrılan ortakların alacaklarının kendilerine ödenmesi gerektiğine karar almışlardır.

Böylece toplanan sermayelerin, genellikle, son derece zayıf ve işaret olunan sebepler yüzünden istikrar göstermeyen bir malî temel teşkil ettiği bir gerçektir. Bundan kooperatifler için doğan tehlikeleri sınırlandırmak maksadıyla, kooperatifler kanunu, muhtemel işletme fazlaları ile beslenen ve kooperatife ayrı ve bağımsız bir malî kaynak teşkil eden bir yedek akçenin tesisini öngörmüştür. Bir kere daha işaret edelim ki, kanun, bu kanunî yedek akçelerin miktarını anasözleşmelere bırakmış ol-

duğu gibi, yedek akçelere ayrılacak olan yıllık miktarları da tespit etmemiştir. Yılda yedek akçelere ne miktar işletme fazlası tefrik edileceğine Genel kurul karar vermektedir. Kanun koyucunun böyle bir davranış içinde bulunmasının sebepleri, sermaye payları ile ek ödemelerin miktarının tayininde anasözleşmelere serbesti tanınması lehindeki sebeplerin aynısıdır.

Kanunî yedek akçelerle kooperatifin malî durumuna bir ölçüde isticrar sağlamak isteniyor ise de, kooperatiflerin sermayeleri, bu bölümün başlangıcında sözü edilen konuda (işletme sermayesi ihtiyacı ile üçüncü kişilere karşı garanti teşkil etmesi konularında) tam manasıyla tatmin edici olmaktan genellikle çok uzaktır. İşte burada, kooperatifler kanunu, gerekli ve tamamlayıcı mahiyette bir unsurü öngörmektedir: Kooperatifin girişmiş olduğu taahhütlere karşı ortaklarının kişisel sorumluluğu, Tamamen kooperatiflere özgü olan bu çözüm yolunun iki amacı vardır: kişisel sorumluluk, kooperatife kredi bulma imkânını sağlayarak sağlam bir temel teşkil eder ve alacaklılar içinde yeterli bir emniyet unsuru olur. Ortaya konulan sorunun doğru bir değerlendirilmesinde, kooperatif teşekkülün bu özel durumunda kanun koyucu, ortaklar için bazı tehlikeleri bünyesinde taşıyan ve ortakların menfaati ile olduğu kadar kooperatifin komisyonu ile de uyuşmayan çok önemli bir sermaye temininden vazgeçen bir yolu tutmuştur.

Kooperatifçiliğe münhasır olan bu kişisel sorumluluk, anasözleşmelerde gösterilecek miktarla sınırlı, ya da sınırsız olabilir. Kooperatifler kanunu, «sınırsız sorumlu olarak tescil edilmiş kooperatif» («eGmuH» = eingetragene Genossenschaft mit unbeschränkter Haftpflicht) ile «sınırlı sorumlu tescil edilmiş kooperatif» i («eGmbH» = eingetragene Genossenschaft mit beschränkter Haftpflicht) tanımaktadır. Kooperatiflerinin içinde bulunduğu özel şartları gözönünde tutarak, ortaklarının sınırsız sorumlulukları ile mi, yoksa az ya da çok bir miktar ile sınırlandırılmış bir sorumluluk ile mi olacağına karar vermek ortaklara düşen bir iştir. Tatbikatta her iki sınıf kooperatife de raslanmaktadır. Kooperatiflerin çoğu «eGmbH» tipi (sınırlı sorumlu) iseler de, özellikle tarımsal alanda «eGmuH» tipi (sınırsız sorumlu) kooperatiflere daima raslamak mümkündür. Eskiden, ortakların müteselsil ve şahsî sorumluluğu, kooperatifin alacaklıları hakkında doğrudan doğruya hüküm ifade ediyordu, düzeltilen yeni sisteme göre, kişisel sorumluluk ancak kooperatifin iflâsı

halinde dolaylı bir şekilde hüküm ifade etmektedir. Hem sınırlı sorumlu kooperatifte, hem de sınırsız sorumlu kooperatifte bu sorumluluk, iflâs halinde alacaklıları memnun etmeye yarayan yeni bir ödeme şekli olarak etkili olmaktadır.

— IV —

BÖLGESEL VE MERKEZSEL KOOPERATİF ÖRGÜTLERİ

Önceki bölümlerde hukuksal ve genel görünüşlerini incelediğimiz münferit kooperatifler, her zaman için, kooperatifçiliğin «belkemiği», hücreleri, olmuştur ve böylece de kalacaklardır. Bununla beraber, kooperatif fikrinin gerçekleşmesine yardım eden kurumlar olarak kooperatifler, aralarında hiç bir ilişki kurmadan, birbirinden tamamen kopmuş, bir vaziyette faaliyet gösteriyor değillerdir. Ortak eylemin, birlikte çalışmanın gereği olan kooperatif fikir, münferit kooperatifin kendi dar çerçevesini aşmasını, çalışmasını destekleyen, tamamlayan ve koruyan ve onunla birlikte tüm kooperatifçiliği meydana getiren daha genel ve daha şumullü teşekküllere yönelmesini gerekli görür.

Almanya'da iki çeşit bölgesel ve merkezsel kooperatif örgüt vardır : bir taraftan, tıpkı münferit kooperatifler gibi ekonomik fonksiyonlar üzerine alan ve bunları yerine getirmeye çalışan örgütler, diğer taraftan ortak kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak ve bilhassa birinci derece kooperatifleri denetlemek, onlara öğüt vermek ile görevli örgütler.

1. Merkez kooperatifleri

Kooperatifçiliğin amacı olan ekonomik yardımı en iyi koşullar içinde gerçekleştirmeye çalışıldığı zaman, merkezsel ekonomik girişimler kurmak suretiyle münferit kooperatiflerin etkisini arttırmak en mantıkî yol olur. Bu merkezsel örgütler, birinci derece kooperatiflerin ihtiyaçlarını münferit kooperatiflerden çok daha iyi bir şekilde tatmin etmeye muktedirler. Kendi yönlerinden birinci derece kooperatifler de, ortaklarının yardımından daha etkili bir yardım görmek durumunda olurlar.

İşte bu görevleri üzerine alan teşekküller, merkez kooperatifleridir. Bu kooperatif örgütlerin çalışmaları ve ekonomik rolleri, bu eser içinde ayrıntıları ile işlenecek değildir (*) Bu incelemenin çerçevesi içinde

(*) Merkez kooperatifleri, bu eserle aynı zamanda yayınlanan ve Alman kooperatifçiliğinin çeşitli kesimleri hakkındaki raporlarda enine boyuna işlenmiştir.

tıpkı münferit kooperatifler gibi, yukarıda kooperatifçiliğin belirtilen temel ilkelerine cevap veren kooperatif kuruluşlarının söz konusu olduğuna işaret etmek yeter. Diğer kooperatifler gibi, merkez kooperatifi de ortaklarına ekonomik faaliyetlerinde yardım etmek görevini üzerine almış gönüllü karşılıklı bir yardım teşekkülüdür, şu farkla ki, merkez kooperatifinin kurucuları gerçek kişiler değil, fakat kooperatiflerin kendileridir. Bununla beraber, bu özellik önemli de değildir. Burada gözönünde tutulacak tek nokta: Kooperatifçiliğin temel rejimine gereken riayettir. Bu itibardır ki, kooperatifler kanunu, münferit kooperatifler için olduğu gibi, merkez kooperatifleri için de müseccel kooperatifin hukuksal biçimini öngörmüştür.

Kolayca anlaşılıyor ki, merkez kooperatiflerinin faaliyet kesimi, ortak kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri alandır. Alman kooperatiflerinin bundan başka bir de faaliyeti kooperatifçiliğin bütün kesimlerine yayılan bir merkezsiz kredi teşekkülü de vardır. Bu teşekkül — Frankfurt'taki Deutsche Genossenschaftskasse (Alman Kooperatifler Bankası) — bir kooperatif değildir, fakat özel kanunla kurulmuş bir kamu hukuku kuruluşudur. Alman kooperatifler bankasının görevi, kısa ve orta vadeli kredi verilmesi ile tüm kooperatifçiliğe yardımdır.

Banka malî yönden kooperatifler tarafından desteklenir, fakat kamu yetkilileri de, yani Federal Devlet ile Federe devletler de ihmal edilemeyecek bir yardımda bulunurlar. Kamu hukuku kuruluşu olarak Banka Devletin vesayeti altındadır, bir Devlet Komiseri tarafından bu vesayet yürütülür. 31 Aralık 1960 tarihli bilançoya göre Bankanın sermayesi 17.670.000 DM. idi. Diğer taraftan, Bankanın 100.000.000. DM.lık ihtiyatları vardı. Bilanço yekünü 2.023.311.280 DM. yükseliyordu.

Bankanın özerk bir statüsü ve kendi organları vardır: Ortakların temsil edildiği genel kurul, yönetim kurulu ve bu kurul tarafından tayin edilen ve günlük işleri idare eden yönetim komitesi. Yönetim kurulunda federal hükümetin, federe hükümetlerin, federal bankanın ve bir çok kamu kredi kuruluşlarının temsilcilerinden başka, çalışmalara çok faal bir şekilde katılan çeşitli kooperatif kesimlerinin temsilcileri de bulunmaktadır. Bu şekilde temsil, bankaya, kendi kendini yöneten bir kooperatif kuruluş karakterini sağlamaktadır. Alman Kooperatifler Bankası, yalnız kooperatiflerin özel şartlarına uygun olarak değil, fakat kooperatifçiliğin temel ilkelerine de tam anlamıyla intibak ederek, özellikle kooperatifçiliğin kendi kendini yönetme ilkesini gözönünde tutmak suretiyle, kamu kredilerinin nasıl kullanılmakta olduğunu göstermektedir,

2. Federasyonlar

Yukarıda sözü edilen ikinci gruba dahil olan bölgesel ve merkezsel örgütler, kooperatiflerin federasyonları, birlikleri, ekonomik teşebbüsler değillerdir ve bu yüzden de kooperatif statüleri yoktur. Genel kural olarak, bu örgütler, genel özel hukuka göre kurulan teşekküllerin hukuksal biçiminde olurlar. Kooperatiflerin muhasebe kayıtlarını denetlemekle sorumlu örgütler, denetim birlikleri, kooperatifler için ve kooperatif hukuku için büyük bir önemi haizdirler.

Diğer her şirket gibi kooperatifin de, faaliyetinin, ekonomik durumunun ve kooperatif mekanizmasının zaman zaman bir denetime tâbi tutulması gereğine daha önce işaret etmiştik. Yönetim komitesinin gözetim kurulu tarafından denetime tâbi tutulması, tek başına bir gereğe cevap vermiş olamaz. Kooperatifin kendi organları tarafından yerine getirilen bu dahili kontrolden başka, üyeleri kooperatifin kendi ortakları arasından seçilmeyen, kooperatif dışı bir denetim organının Denetim Birliklerine verilmiştir. *Her kooperatif, böyle bir birliğin ortağı olması gereklidir.* Kanun, denetim birliklerini kendine bağlı kooperatifler, en az iki yılda bir ve büyük kooperatifleri de en az yılda bir def'a denetlemelerini zorunlu kılmaktadır.

Bu denetim hakkının ve görevinin uzman kooperatif organlarına devredilmesi, yalnız yıllık hesapların muntazam bir şekilde kontrol edilmesini değil, fakat kooperatifin faaliyetlerinin genel gidişi hakkında da sistemli bir denetim yapılmasını sağlaması gibi büyük bir faydayı tazammun etmektedir. Alman kooperatifler kanununun, yukarıda belirtilen özelliği içinde tespit ettiği *mecburi denetim*, bu faydayı geniş ölçüde ortaya koymuş bulunmaktadır. Mecburi denetimi getiren bu kanun sayesinde ki iflâsların sayısı, geniş ölçüde azalmış ve asgariye inmiştir. Dahası var. Kooperatifçilik alanında ortaya çıkabilecek olan bazı sapmalara ve kazanç peşinde koşmalara ve kapitalist eğilimlere karşı bir koruyucu tedbir olarak da denetimin faydaları küçümsenemez. Bu açıdan denetleme rejimi, kooperatifin, faaliyetinin her safhasında ortaklarına yardım ilkesine ve kooperatif fikrinin gerçekleştirilmesi temel görevine sadık kalmasını teminen kanun koyucunun, mümkün olan en iyi koşullar içinde tespite çalıştığı kooperatifin hukuksal statüsüne faydalı olacak biçimde tamamlamaktadır.

Denetim birliklerinin faaliyeti daima aynı kategoriye giren kooperatifler ile ve çok kere, belli bir bölge ile (bölgesel birlikler) sınırlıdır. Bazı istisnaî hallerde, birliklerin denetim faaliyeti, bütün Federal Almanya toprakları üzerinde kurulu aynı kategori kooperatiflerin tümüne teşmil

olunur (Mesleksel birlikler) (*). Yukarıda önce de işaret ettiğimiz gibi, Denetim birlikleri, denetimden ayrı olarak, birliğe bağlı kooperatiflerin genel kadrolarının yetistirilmeyle de meşgul olurlar. Bu görev çerçevesinde, Kooperatifçiliğin gelecek kadrolarının yetistirilmesi ve binaenaleyh kooperatifçilik eğitimi, önemli bir rol oynar. Bilhassa bölgesel ve mesleksel birliklerin faaliyetlerinin bu genel görünüşleri gözönünde tutularak, bu birlikler tekrar merkez örgütleri içinde bir kere daha toplanmışlardır. Alman Kooperatifçiliğinin dört Merkez Birliği şunlardır :

■ «Deutscher Genossenschaftsverband (Schulze - Delitzsch)e. V.» Küçük ve Orta Teşebbüslerin Kredi ve Emtea Kooperatifleri Merkez Birliğidir.

■ «Deutscher Raiffeisenverband e. V.» Tarım Kooperatifleri Merkez Birliğidir.

■ «Zentralverband Deutscher Konsumgenossenschaften e. V.» Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliğidir.

■ «Gesamtverband Gemeinnütziger Wohnungsunternehmen v. V.» Yapı Kooperatifleri Merkez Birliğidir.

Kendi yönlerinden, Merkez Birlikleri de Alman Kooperatifleri Örgütleri Komitesi içinde sıkı bir şekilde işbirliği yaparlar.

S O N U Ç

Bu kitapçıkta, Alman kooperatif hareketinin ve kooperatiflerinin özelliklerini belirtmeye gayret gösterdik. Bu incelemenin sonunda, modern toplumda kooperatifçiliğin rolüne genel bir biçimde işaret etmek yerinde olacaktır : Kooperatifçilik «gönüllülük» kavramına dayanır. Kooperatifçilik insanoğluna en geniş gelişme olanağı sağlar, kişisel girişimi ve sorumluluğu ister. Ve aynı zamanda dayanışma fikrini de, yani birbirleri karşısında kişinin sorumluluk düşüncesini de kapsar. Bu açıdan kooperatifçilik, en iyi demokratik bir okuldur. Gene bu açıdan, kooperatifçilik, aynı ismi haksız olarak kullanan ve fakat zorlama ve mecburiyet üzerine kurulu bulunan diğer teşekküllerden ayrılır.

Bu itibarla, Kooperatif Hareket için yapılan her hizmet, kelimenin tam anlamında, toplumun liberal düzeni için yapılmış bir hizmet olarak düşünülmelidir.

(*) Bu Birliklerin örgütlenmesine ilişkin bilgiler, bu eser ile birlikte yayınlanacak olan Kooperatifçiliğin çeşitli kesimlerine müteallik raporlarda verilecektir.

TARIMSAL KOOPERATİFLERİN YAPISAL SORUNLARI (*)

Yazan : **K.F. Svardstrom**

Çeviren : **Şimşek Arman**

Zir. Yük. Müh.

Bugün, yavaş yavaş ve tereddütle, bolluk içinde yaşayan bir toplum fikrini kabul etmiş bulunuyoruz. Fakat mevcut besin maddelerinin azlığı, gelişen ülkelerdeki genel fakirlik, endüstrileşmiş zengin devletler arasında halen mevcut olan çok fakir halk grupları, bizi tabii olarak tereddüte sevk etmektedir.

Yavaşlık, ekonomistlerin ana teorilerini yeni çevreye ayarlamak hususundaki isteksizliklerine kısmen bağlıdır. Onların ekonomik teorileri, hâlâ üstün bir şekilde ilk endüstri devri esnasında mevcut olan şartlara, kısıtlılara, rekabete ve kuvvetli bir kalkınmayı, kâfi ve tam kudretli bir şekilde yalnızca sağlayacak olan serbest fiyat sistemine dayanmaktadır. Hattâ hâlâ hayat için zaruri olan şeylerin kıt olduğu ülkelerde bu şeyler hayat ve ölümle ilgili karar verici faktördür. Serbest fiyat sistemi bundan böyle refah dağıtımında tek çare değildir; ve ileri plânlamada yalnızca plânlamacıların beklediği kârlara bağlı değildir.

Bolluk içinde yaşayan toplum, ilk defa endüstrileşmiş ülkelerde besin maddelerinin bol olarak temini sonucunda ortaya çıkmıştır. Zengin bir toplum tabii olarak lüzumlu yiyecek maddelerini bollaştırmak için gayret edecektir.

Ana ürünlerin arzının, mevsimsel değişikliklere, hava şartlarındaki değişme derecelerine ve politik gerginliklere

(*) International Cooperative Training Journal Cilt : 4 Sayı : 3 ve 4 1971

bağlı kalmaksızın, güven altına alınması fazla besin maddeleri vasıtasıyla mümkündür. Bu, geniş ölçüdeki dünya açlık felâketleri için acil olan besin maddelerinin mevsimsel depolanması, böyle yedeklerin maliyetinin uluslararası taksimi, ihtiyaç sahibi ülkelere yapılan yardımın taksimi ve bir dünya besin politikası tesbiti şekillerinde arzu edilmektedir. Böyle bir politika tesis etmeden çok önce besin maddeleri, alelade iş adamlarının kontrolü dışına çıkarılmalıdır. Depolamada meydana gelecek riskleri yalnız hükümetler karşılayabilirler. Böylece arz ve fiatın kontrolü hükümetlerin eline geçecektir.

Tarımsal politikaların tesbiti sorumluluğunun hükümetlere verilmesi, bunun, çiftçilerden, kooperatifler ve diğer organizasyonlardan alınması mânâsına gelmez.

Yöneticilik görüş noktasından tarımsal kooperatifler, tarımcıların faydaları bakımından geniş ölçüdeki ekonomilerin işletilmesinde bir vasıtaadır. Ekonomi, üretim, değerlendirme ve pazarlamaya dayandırılmalıdır. Bu üç sahada, işaret edilen değişiklikler yer almış ve halen devam etmektedir.

Batı ülkelerinde gelecekle ilgili makul tahminler; «Sosyal arzunun, aile tarım sisteminin korunması için ısrar edilmesi şeklinde olacağıdır.» Fakat bu arzuya rağmen bildiğimiz dikey tamamlanma (Integration) sona ermeyecek ve bu tamamlanma, özel sektörde daha ileri derecede gelişecektir. Bundan dolayı, pazarlama kooperatifleri, makro-ekonomik kooperatif pazarlama çalışmaları için rekabet çareleri bulmalıdırlar.

Kooperatiflerin ortakları ile kontrat yapması ve herşeyin bununla yürümesi geniş ve ihtisasa dayalı üretim ünitelerinin kalmasını veya ayrı ayrı kooperatiflere ortak olmayı teşvik edecektir. Üretim ünitelerinin teşkilât yapısı ayrı bir sorundur. Bu üniteler, ana besin maddelerinin üretiminde değişik derecelerde işbirliği yapan limited şirketler, kooperatif çiftlikleri veya işbirliği yapan çiftçi grupları olabilir. Şüphesiz bu üniteler, günün muayyen zamanlarında çiftçilik yapan veya tarımsal üretim vasıtasıyla kendisine ilâve gelir sağlayan çiftçi olmayan kimseleri de ihtiva edebilir.

Bugün, kooperatifçilik görüşü dolayısıyla ve keza çoğunluğun arzusu dolayısıyla aile tarım sisteminin mümkün olduğu kadar çok korunması istenmektedir. Böylece grup faaliyetleri en büyük alâkayı çekecektir. Bu faaliyetler, üretim içinde

bulunan geniş ölçüdeki ekonomileri işletmek için kooperatifçiliğin yeni bir dalgası mânasına gelebilir. Keza, bu faaliyetler çiftçiler tarafından, pazarlama kooperatiflerinin çoğunun büyük ölçüde merkezleşmiş çalışmalarının tamamlanmasını sağlayabilir. Diğer yandan grup faaliyetleri, kooperatiflerinin fabrika ve değerlendirme tesislerinden uzakta oturan ortakların nakliye ile ilgili fiat değişikliklerini ayarlayabilir.

Önemli bir mesele de grup faaliyetlerinin, pazarlama kooperatiflerini, diğer tarım organizasyonlarını veya tarımı ve onun ana prensiplerini ıslah eden Devlet kuruluşları tarafından nasıl ve ne dereceye kadar geliştirileceğidir. Bu konuda kooperatiflerin birinci derecede yardımcı olacağı zannedilebilir. Fiat politikaları üzerinde karar verme konusunda pazarlama kooperatifleri, büyük ölçüdeki üretici veya tüketicilere teklif edilen avantajların kullanılmasında ortak gruplarına getirilen imkânları tahdit etmemek için ihtiyatlı olmalıdır. Diğer taraftan Devlet kuruluşları, uzun süreli plân ve bu hususta politik gelişme plânlarına çok bağlı olabilirler. Diğer tarım kuruluşları mahallî grup faaliyetlerinin gelişmesi için daha uygun görülebilirler. Fakat esasında bu kuruluşlar tek başına çalışan çiftçilerin alâkalarını daha çok çekebilirler.

Gelişmenin yüksek seviyesine erişmiş tarımsal kooperatif sistemi içinde toplanma, merkezleşme ve geniş ölçüde değerlendirme ihtiyacı iyice ortadadır. Gelecek için branş kuruluşlarının tamamlanması ve temayülde bazı değişiklikler beklenebilir. En sonunda bu durum, endüstrileşmiş tarım ünitesinde bir ilerlemeye ve çok kati bir ademimerkeziyete öncülük edebilir; ve keza durum; şüphesiz kooperatif yapısını değiştirebilir veya parçalayabilir. Aynı zamanda, henüz tamamlanmış bir kooperatif yapısı içinde ilerleme ihtisaslaşmış olabilir. Büyüme, ihtisaslaşmış sahalarda ve şimdiye kadar görülmeyen bir şekilde fabrikaların genişletilmesi ve onların daha fazla çok amaçlı hale getirilmesiyle devam edebilir. İhtisaslaşmış fabrikalardan supermarket ve alışveriş merkezlerine yapılacak taşıma veya ayrı ayrı bölgelerdeki çok kısımlı mağazalar zincirine ait uygun yerlere yapılmış depolar pahalı olmayacaktır. Böylece değerlendirilmiş ürünler hemen parakende sektörünün içinde olacak ve tarımsal kooperatifçilik kendi dairesi faaliyetini tamamlayacaktır. Bolluk ve rekabet içinde olan pazarlarda bu son adım daima kolay olmayabilir.

Merkezileşmiş ürün değerlendirme, pazarlamada dengeli ekonominin uygulanmasına bir yaklaşımdır. Bu ekonomi, süratli olarak geliştirilmekte olup, milli seviyede iyi tamamlanmış tarımsal kooperatifler pazarlamadaki çetin rekabeti tecrübe etmektedirler. Bu çetin rekabetin birçok sebepleri vardır. Muhtelif ülkelerde özel besin endüstrileri, çiftçi ürünleri için bir çıkış yolu olarak tesis edilmiştir. Milli pazarlara yakınlıkları ve uluslararası ticaretteki tahditler dolayısıyla bu endüstriler, muhtelif milli pazarlarda kurulmuşlardır.

Diğer bir sebep, bolluk içinde bulunan pazarlarda değerlendirilmiş ürün çeşitlerinin süratle çoğalmakta olması ve bu pazarların, ananevi ham maddelerin yerini alan maddelerin büyüyen sayılarını ihtiva etmesidir. Bu gelişmeye tarımsal kooperatifler de katılmalıdırlar. Aksi takdirde onlar, pazar üzerindeki tesirlerini kaybedeceklerdir. Bundan başka onlar, çiftçinin düşük fiyatla teslim ettiği ürünlerin arzı ile elastik olan talebi birbirine uydurmak için faaliyetlerinin şiddetini artırmalıdırlar. Diğer taraftan değerlendirilmiş ürünler için fiyat elastikiyetinin hayli yüksek olduğu tecrübelerle görülmektedir. Bunun sebebi değişik çeşit değerlendirme ile değişik çeşit ambalajlar arasında bir başkasının yerini alması imkânlarının artmasıdır. Belki ambalajlama bu irtibatla en ilginç özelliktir. Bugüne kadar kooperatifler ekseriya bu fırsatı özel gıda maddeleri değerlendiricilerine vermeye mecburdurlar. Hattâ kooperatifler tarafından değerlendirme yapılan yerlerde bazı zamanlar ürünlerin bazı özel firmaların markası altında pazarlanması hakikatini kooperatifler kabule mecburdu. Keza kooperatifler, değişik kooperatif markaları altında birbirleriyle rekabet etmektedirler. Böylece onlar, kıymetlerinin bir parçasını kaybetmişlerdir. Kezâ, rekabet, kooperatiflerin itibarı olan markalarından vazgeçmeleri ve bir malın arzının bazı diğer firmalar tarafından garanti edilmesi ile sonuçlandı.

Sonuç olarak, milli veya serbest ticaret sahaları içinde bulunan pazarlarda değişik ticaret markalarıyla iş yapan kooperatiflerin aralarındaki serbest rekabetin tahdit edilmesinin gerekli olduğu hususu ortaya çıkmaktadır. Bu tahdit, ihtisalaşmış ürün değerlendirmenin yayılmasında, koordinasyonu veya ticaret markalarının birleşmesi sonucunu sağlayacaktır. Şüphesiz böyle bir birleşme zaman alacak ve çok dikkatle plânlama isteyecektir.

Gelecek için düşünülecek bir temayül hissedar olan kooperatiflerin kuracakları limited şirketler şeklinde olabilir.

Keza diğer bir temayül olarak, gelecekte kooperatiflerde ortakların alâkalarının daha çok yapısal problemlere doğru yöneltilebileceğini önceden tahmin edebiliriz. Eğer bir kuruluşun yapısı uygunsa, o zaman bir kimse, bu yapı içinde müdür ve onun yardımcı teknisyenlerinin azami fayda sağlamak için çalışacaklarına güvenebilir. Böylece müdürün, işlerin duruma göre kendi kararını vermesi hususunda büyük ölçüde serbest hareket etmesi sağlanabilir.

Düzgün olarak bir yapı kurmak çok güç bir görevdir. Bunun için yapıyla ilgili ortak eğitimi ve haberleşme bilhassa çok önemlidir.

Bütün bu problemlerin daha geniş bir manzara içinde düşünülmesine ihtiyaç vardır.

Tarımsal kooperatifler, yalnız çiftçilerin müşterek alâkaları ile değil, keza bir ekonomik demokrasinin meydana gelmesi için kurulmuşlardır.

Organizasyonel yapı üzerindeki tesirler :

Ayrı ayrı olan branş organizasyonlar, hizmet temini hususunda, başka türlü ihtisaslaşmış branş organizasyonlarla beraberce çalışabilir veya bir branş organizasyon kendi organizasyonel çatısı içinde yeni branşlar açabilir. Fakat mutlaka temayül incelenmiş olmalıdır. Temayül, daha karışık bir plânlama durumunu gerektirir. Gelecekte daha çok çeşitli organizasyonel örnek birinci seviyede iyi gelişecektir. Bu hususi bir şey olup kooperatifçilikteki branş ihtisaslaşmasında henüz geliştirilmektedir. Fakat mutlaka yeni temayüller hareket noktasından ölçülmüş olmalıdırlar.

Gelişmiş tarımsal pazarlama kooperatiflerinde iyi kurulmuş millî birliklerin varlığı düşünülmalıdır. Bu kooperatiflerin geleceği, bölgesel ve bir çiftçi kooperatifleri millî birliği ile sıkı münasebette bulunmaları şeklinde iki yönde tahlil edilebilir. Şüphesiz iki yöndeki gelişmeler karşılıklıdır.

Bolluk içinde olan endüstriyel bir toplumda gelişmiş tarımsal kooperatifçilik için buraya kadar anlatılanlarla ne ifade edilmiş ne teklif yapılmıştır. Şartların; değişik ülkelerde çok değişik olacağı açıktır. Mamafih bu yazıyla yolun nereye gittiğini gösteren bir teşebbüs yapılmıştır.

KIBRIS KOOPERATİFLER KANUNU İLE TÜRK KOOPERATİFLER KANUNUNUN MUKAYESESİ

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Geçici Hükümler kısmında 188 nci maddenin 3. cü fıkrasının (b) paragrafına atfen :

Valiye veya Valilik Mevlisine yapılan bir atıf, aynı devre bakımından, bu Anayasa'nın açık hükümlerine göre, ayrı ayrı veya müştereken Cumhurbaşkanına ve Cumhurbaşkan Muavinine, Cemaat Meclislerine, açıkça ayrılanlar dışında teşrii kuvvetin kullanılması ile ilgili konularda Temsilciler Meclisine, bu anayasa gereğince yetkisine dahil bütün konularda ilgili Cemaat Meclisine ve icra kuvvetinin kullanılmasına dair konularda, Bakanlar Kuruluna yapılan bir atıf olarak yorumlanır.

Mukayyidi ve Muavinlerini Vali tayin eder ve Resmi Gazetede yayınlar. (Kanun Madde 3).

KOOPERATİF VE KURULUŞU :

TÜRKİYE : Kooperatif teşkiline özel idareler, belediyeler, dernekler ve cemiyetler katılıp ortak olabilirler. Askari ortak adedi 7'dir. (Madde 1 ve 2)

KIBRIS : Kooperatif askari 12 gerçek kişinin veya 2 kayıtlı şirketin iştirakıyla kurulabilir. (Kanun Madde 6 ve 7)

İZİN VERME, TESCİL VE İLÂN :

TÜRKİYE : Anasözleşme, izin için Ticaret Bakanlığına verilir. Bakanlık tescil ve ilân işlerini yürütür. Ticaret Bakanlığı kooperatifin kuruluşuna izin vermekten kaçınmaz. (Madde 3)

KIBRIS : Tali Kanunlar, istida ile birlikte ortaklar tarafından imzalı olarak 2 kopya halinde kaza'nın komiseri vasıtasıyla Mukayyide verilir. Mukayyid tes-

cili yapar ve Resmi Gazetede ilân eder. Tescilin reddi halinde müsted'iler 1 ay zarfında Valiye istinaf edebilirler. (Kanun Madde 7 ve 8)

TÜZEL KİŞİLİK KAZANILMASI :

TÜRKİYE : Kooperatif, ticaret siciline tescil ile tüzel kişilik kazanır. (Madde 7)

KIBRIS : Kooperatif, Mukayyidin kaydı ve Resmi Gazetede ilânını müteakip tüzel kişilik kazanır. (Kanun Madde 18)

ORTAKLIĞA GİRME ŞARTLARI VE EK ÖDEMELER :

TÜRKİYE : Kooperatif ortaklığına girmek için özel kişilerin medeni hakları kullanma yeteneğine sahip olmaları gerekir. (Madde 8)

Özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler, dernekler, kooperatifler, kooperatifin ortağı olabilirler. (Madde 9)

KIBRIS : Yalnız gerçek kişilerle, kayıtlı kooperatifler, kooperatifin ortağı olabilirler. (Kanun Madde 4 ve 6)

ORTAKLIĞIN SONA ERMESİ :

TÜRKİYE : Kooperatiften çıkma haklı anasözleşme ile en çok 5 yıl için sınırlandırılabilir. (Madde 11) Ortağın sorumluluğu askari bir yıldır. (Madde 36)

KIBRIS : Ortak dilediği zaman kooperatiften ayrılabilir ancak sehimlerini şayet varsa geri çekemez. Gerek ayrılan ortağın gerekse ölen ortağın kooperatife ait sorumluluğu 2 yıl geçerlidir. Ayrılma veya ölüm ortağın zimmetlerine zarar getirmez. Ortak, sehimini Yönetim Kurulunun ortaklığa kabul edeceği yeni ortağa veya eski ortaklara satabilir. Ölen ortağın sehimleri kanuni varislerine intikâl eder. (Nizamât madde 19, 66 Kanun madde 27 ve 28)

ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA ESASLARI VE İTİRAZ :

TÜRKİYE : Ortaklıktan ihraç, Yönetim Kurulu müracaatı ile genel kurul tarafından yapılır, 10 gün zarfında no-

terlik kanaliyle ortağa tebliğ edilir. Ortak 3 ay zarfında istinafını genel kurul veya mahkemeye yapabilir. (Madde 16)

KIBRIS : Kanun, nizamât ve Tali Kanunlara aykırı hareket eden bir ortak kendisine bir haftalık Yönetim Kurulu tarafından verilen ihbarla, genel kurulda mevcut âzanın 2/3 nin kararı ile ortaklıktan ihraç edilebilir. Böyle bir ihraç ortağın mükellefiyetlerine ve zimmetlerine hâlel getirmez. (Nizamât madde 20) Ortaklık evsafını kayıp eden ortak, üyelik defterinden Yönetim Kurulu kararı ile silinir. Böyle bir silinmiş ortağın mükellefiyetlerine ve zimmetlerine hâlel getirmez. (Nizamât Madde 21)

KOOPERATİFTEN ÇIKAN VEYA ÇIKARILAN ORTAKLARLA HESAPLAŞMA SÜRESİ VE YÜKÜMLÜLÜK :

TÜRKİYE : Ortağın kooperatifteki hakları ayrıldığı yılın bilançosuna göre tesbit edilir. Ortağın tazminat isteme hakkı vardır. Hisselerini 5 yıla kadar alma hakkını mahfuz tutar. (Madde 17)

KIBRIS : Ortaklıktan ayrılan veya uzaklaştırılan ortağa tazminat ödenmez. Hisse sermayesindeki sehimini çekemez ve ihtiyat akçesinden hak talep edemez. Ancak sehimini ortaklara veya Yönetim Kurulunun kabul edeceği yeni ortaklara satabilir. (Nizamât Madde 22,66 ve Kanun Madde 14)

ORTAKLIK PAYLARI, ŞAHSİ ALACAKLAR :

TÜRKİYE : Bir ortak 30,000 Türk lirasından fazla pay sahibi olamaz. (Madde 19)

KIBRIS : Kayıtlı şirketlerden mada hiçbir ortak kooperatifin hisse sermayesinin 1/5 den fazlasına sahip olamaz. (Nizamât Madde 25).

HAK VE VECİBELERDE EŞİTLİK :

TÜRKİYE : Ortak, Kooperatife ait sırrı ifşa edecek olursa bir yıla kadar hapis veya 500'dan 10,000 Türk Lirasına

kadar para cezasına veya her ikisiyle birlikte cezalandırılabilir. (Madde 25)

KIBRIS : Ödünçler hakkındaki muameleler gizli tutulacak, nizametin bu maddesine riayet etmiyen Yönetim Kurulu üyesi veya kooperatif müstahdemi azil edilmeye müstahak olacaktır. (Nizamət Madde 53 para 2)

Bir şirket veya müstahdemin mevcut Kanun, Nizamət ve Tali Kanunlara aykırı hareketi tesbit edilecek olursa bir suç işlemiş addolunup £5.— ya kadar para cezasına çarptırılabilir. (Kanun Madde 61)

ORTAKLARIN ÖDEV VE SORUMLULUKLARI :

TÜRKİYE : Anasözleşme, ortakları ek ödemelerle yükümlendirebilir. Ancak ek ödemeler yalnız bilanço açıklarını kapatmada kullanılması şarttır. (Madde 31)

KIBRIS : Bilanço açıkları ihtiyat akçesinden kapatılır. (Nizamət Madde 90 para, 1 (b)).

GELİR GİDER FARKLARI, BÖLÜNMESİ VE PAYLARA FAİZ VERİLMESİ :

TÜRKİYE : Anasözleşmede aksine hüküm bulunmadığı takdirde yıllık gelir gider farkı yedek akçeye eklenir. Gelir gider farkının bölüşülmesi ön görülümüşse % 50'si ortaklara dağıtıldıktan sonra Genel Kurul kararı ile % 7 oranına kadar faiz ödenebilir. Ortak olmyanlardan sağlanan hasılat dağıtılmaz özel fonda toplanır kooperatifin gelişmesine harcanır. (Madde 38).

KIBRIS : Yıllık gelir gider farkının ortaklar arasında bölünmesini öngören kayıtlar anasözleşmeye konulabilir. Mes'uliyeti sınırsız olan azaların kurduğu gayri mahdut mes'uliyetli kooperatiflerde kâr dağıtımı yapılmaz, bütün gelir gider farkı ihtiyat akçesine aktarılır. Ortaklarının mes'uliyeti sınırlı olan kooperatiflerde gelir gider farkının askari 1/4

dü yedek akçesine ayrılır ve hisse sermayesi üzerinden verilen faiz haddi % 5'şi aşamaz. (Kanun Madde 38 ve Nizamat Madde 26). Ortaklar dışı sağlanan gelirler yedek akçeye eklenir.

TÜRKİYE : Gelir gider farkının askari % 10'nu yedek akçeye ayrılır. (Madde 39).

GENEL KURUL :

TÜRKİYE : 4 ortaktan az olmamak kaydıyla ortak sayısının askari 1/10'nu, Ticaret ve İmar ve İskân Bakanlıkları ile Yönetim Kurulu Genel Kurulu toplantıya çağırabilir. Ortakların genel kurul toplantısı için yaptıkları müracaat Yönetim Kurulu, Ticaret Bakanlığı ve İmar ve İskân Bakanlıklarınca yerine getirilmediği taktirde, ortaklar mahkemeye başvurarak toplantıya çağırma müsadesi alabilirler. (Madde 44)

KIBRIS : Genel Kurul toplantıları, senelik genel kurul toplantıları ve fevkalâde Genel Kurul toplantıları olmak üzere iki nevi toplantı vardır. Genel Kurulu toplantıya Yönetim Kurulu ve Mukayyid çağırabildiği gibi ortağı 100'den aşağı olan kooperatiflerde 25 kişi Genel Kurulu toplantıya çağırabilir. (Nizamat Madde 30, 31 ve 32)

OY :

TÜRKİYE : Kooperatifin dağılması veya anasözleşmenin değiştirilmesi için toplantıda hazır bulunan ortaklarının 2/3'nün müsbet oyu gereklidir. (Madde 51)

KIBRIS : Kooperatifin dağıtılması maksadıyla çağrılan Genel Kurul toplantısında hazır ortağın 3/4 nün kararı ve Mukayyidin tasvibi ile kooperatif dağıtılabilir. (Kanun Madde 41)

Ana sözleşmede değişiklikler Genel Kurul toplantısında hazır ortak sayısının 3/4 dünün müsbet oyu ve Mukayyidin tasvibi ile olabilir. (Nizamat Madde 95 para. (2)).

KARARLARIN BOZULMASI VE ŞARTLAR :

TÜRKİYE : Kanuna, anasözleşmeye ve iyi niyet esaslarına aykırı hareket edildiği iddiası ile Genel Kurul kararları aleyhine bölgenin mahkemesinde ortaklar tarafından dava açılabilir ve mahkeme böyle bir müracaatı dinleyip karara bağlayabilir. (Madde 53).

KIBRIS : Yönetim Kurulu seçimi için yapılan Genel Kurul toplantısında usulsüzlük olduğu iddiası ile ortaklar Mukayyide müracaat ederler. Mukayyidin bu husustaki kararı son ve kat'idir. (Nizamat Madde 39 para. 2)

YÖNETİM KURULU :

TÜRKİYE : Yönetim Kurulu en az 3 üyeden kurulur ve bunların yedekleri bulunur. (Madde 55)

KIBRIS : Yönetim Kurulu en az 5 üyeden müteşekkildir. Bunların yedekleri bulunmaz. (Nizamat Madde 39 para. (3))

ÜYELİK SÜRESİ :

TÜRKİYE : Yönetim Kurulu üyeleri en çok 4 yıl için seçilebilirler ve anasözleşmede hüküm yoksa tekrar seçilebilirler. (Madde 57)

KIBRIS : Yönetim Kurulu 3 yıl için seçilirler ve bu müddet hitamında tekrar seçilebilirler. (Nizamat Madde 39)

KOOPERATİFİN ACZİ HALİNDE YAPILACAK İŞLER :

TÜRKİYE : Yönetim Kurulu kooperatife ait işlerin düzende gitmediğini gördüğünde bir ara bilançoğu hazırlar. Bilançoda alacaklar, verecekleri karşılamıyorsa durumu Ticaret Bakanlığına ilgili mahkemeye ve yapı kooperatiflerinde İmar ve İskân Bakanlığına bildirir ve Genel Kurulu derhâl toplantıya çağırır. Açıklanan durumda vaziyeti düzeltme kabilsen iflâsın açılmasını mahkeme istek üzerine erteleyebilir. (Madde 63)

KIBRIS : Mukayyid tarafından bir tahkik veya teftiş yapıldıktan sonra Mukayyid o kooperatifin tasfiyesi lâzım geldiği fikrinde ise tasfiye emri çıkararak bir tasfiye memuru tayin edebilir. (Nizamât Madde 41). Mukayyidin verdiği emirden rencide olan herhangi biri 21 gün zarfında Valiye istinafta bulunabilir. (Nizamât Madde 48).

İŞTEN ÇIKARMA :

TÜRKİYE : Yönetim Kurulu herhangi bir müstahdemini her zaman azledebilir. (Madde 64)

KIBRIS : Yönetim Kurulunun müstahdemler için verdiği herhangi bir azil kararı Mukayyidin tasvibi alınmadıkça muteber sayılmaz. (Nizamât Madde 72).

DENETÇİLER :

TÜRKİYE : Deneticilerin seçimi, çalışması ve saire hakkında Madde 65 - 69'za kadar hükümler mevcuttur.

KIBRIS : Teftiş meclisi, seçimi ve vazifeleri hakkında Nizamât Madde 81 - 89'za kadar hükümler mevcuttur. Kooperatiflerin hemen hepsinde Genel Kurul kararı ve Mukayyidin tasvibiyle teftiş meclisleri lâğvedilmiştir.

GENEL OLARAK BAKANLIĞIN GÖREV VE YETKİLERİ :

TÜRKİYE : Örnek anasözleşme hazırlanması, Muhasebe ve defter tutma usulü, teftiş, denetleme v.s. (Madde 86 - 91). Ticaret Bakanlığına aittir.

KIBRIS : Genel olarak Ticaret Bakanlığının bütün görevlerini Türk Cemaat Meclisine bağlı Kooperatif Dairesi yapar. Mukayyid aynı zamanda Kooperatif Dairesinin de müdürüdür.

Teftiş ve Nezaret Sandığı mevcut olup Mukayyidin idare ve kontrolü altındadır. Bu sandığa her kayıtlı şirket senelik temiz kârının % 15 şini veya işleyen sermayesinin % 1'ne tekabül eden meblâğı

iane olarak yatırır. Mukayyid, Sandığın gelir gideri hakkında her sene Hükümete rapor verir. (Nizamât Madde 92).

UYUŞMAZLIKLAR, HAKEM KURULLARI :

TÜRKİYE : Kooperatif organları ile kooperatifler, kooperatiflerle bağlı buldukları kooperatif birlikleri arasında iştigal konusuna giren hususlardan dolayı çıkan anlaşmazlıklar, genel hükümler saklı kalmak şartıyla anasözleşmelerinde öngörülen hakem kurullarınca da halledilebilir. (Kanun Madde 95).

DAVALARIN NİTELİĞİ VE MUHAKEME USULÜ :

TÜRKİYE : Bu konuda düzenlenen hususlardan doğan hukuk davaları tarafların tacir olup olmadıklarına bakılmaksızın ticari dava sayılır.

Bu davalarda basit muhakeme usulü uygulanır.

KIBRIS : Kooperatifleri ilgilendiren veya Kooperatiflere temas eden bütün nizalar Mukayyide iletilir. Nizalar hakkında Mukayyid ya kendisi karar verir veya nizaları tayin ettiği hakem veya hakemler kanahtıyla karara bağlar.

Hakem veya hakemler mümkün olduğu kadar sivil mahkemelerde takip edilen usulu uygular ve verilen kararlar sivil mahkeme tarafından verilmiş gibi addolunup onların infaz edildiği tarzda infaz edilirler.

Kooperatifleri ilgilendiren veya Kooperatiflere temas eden bütün uyuşmazlıklar veya nizalar sivil mahkemelere intikâl ettirilemez. (Kanun Madde 53, 53A, Nizam madde 98, 99, 100, 101).

TASFİYE :

TÜRKİYE : Tasfiye işlerini Genel Kurul tarafından seçilen tasfiye kurulu yapar. (Madde 42 para. (2)) iflâs idaresi ortakların paylarına düşen borcu veya alacaklarını ayarlar. (Madde 33).

KIBRIS : Tasfiye emrini vermek Mukayyidin selâhiyetleri arasındadır.

Mukayyid tasfiye emri verdiğinde bir tasfiye memuru tayin eder. Tasfiye memuru tasfiye işini yürütür, Mukayyide karşı sorumludur.

Hiçbir sivil mahkeme kayıtlı bir şirketin tasfiyesine ait işleri görmeye selâhiyetli değildir. Mukayyid tasfiye emrini verdikten sonra o kayıtlı şirket aleyhine hiç bir dava açamaz ve sair kanuni takibata girilemez. (Kanun Madde 41, 42, 43 ve 44). Tasfiye işleri tamamlandığından Mukayyid o kooperatifin kaydını iptâl ettiğine dair emir verecektir. Emrin verildiği tarihten itibaren kooperatif dağılmış olacaktır. (Kanun Madde 47).

KANUNU YÜRÜTECEK MAKAM :

TÜRKİYE : Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

KIBRIS : Bu Kanun Fasil 114 ve 28/59 Kooperatif Şirketler Kanunu ve 54. madde tahtinde yapılan Nizamât diye adlandırılır ve Vali tarafından yürütülür. Dolayısıyla yürütme, Türk Cemaat Meclisi İcra Heyetine bugün ise Kıbrıs Türk Yönetimi Yürütme Kurulu bakmaktadır.

Not : 1. KIBRISTAKİ KOOPERATİFLERDE EK İMTİYAZLAR :

- a) Borçların mükellefiyet senetleri ile teminatlandırılmaları, borçlunun mahsullerinde bazı hallerde Kooperatif birinci mükellefiyet sahibi addolunması (Kanun madde 20, 21, 22, 23, 24).
- b) Ortakların hisse ve menfaatlarının zaptolunmağa veya sattırılmaya tabi bulunmadığı (Kanun madde 26).
- c) İsbatı rüşt etmeyenler tarafından veya sinni rüşte vasıl olmayanlar namına yaptırılan depozitolar (Kanun madde 29).

Not : 2. MUKAYYİDİN EK SELÂHİYETLERİ :

Mukayyid herhangi bir kooperatif müstahdemini veya yönetim üyesini azletmek ve yerlerine başkalarını tayin etme yetkisine sahiptir. (Nizamat madde 89, 69 para. (4), Kanun Madde 40).

Not : 3. ZİRAAT BANKASI VEKİLLİĞİ :

Kayıdlı bir kooperatif Mukayyidin izniyle Kıbrıs Bankası Ltd. in vekilliğini yapabilir. (Nizamat Madde 93).

peçya

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of The Turkish Cooperative Association. It is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included. Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38, Ankara - Turkey»

The Turkish Cooperative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose contributions appear in Kooperatifçilik.

Edited For :

The Turkish Cooperative Association
Türk Kooperatifçilik Kurumu

Editorial Board

Harun PASTANOĞLU

T. Güngör URAS

Basri İMECE

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications, book review, announcement and news notes on cooperatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will mainly Turkish.

TURKISH COOPERATIVE ASSOCIATION

Founded in 1931

General Board of Directors

Nusret N. UZGÖREN, President	Retired Banker
Hasan Tahsin EROL Vice - President	Agricultural - Economist
Prof. Dr. Necmi SÖNMEZ	Ankara University, Dean of the Faculty of Agriculture
Muzaffer DENİZDÖVEN	Banker
Yıldırım ERGİDEN	Banker
Şimşek ARMAN	Agricultural - Engineer
Prof. Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM	Ankara University, Faculty of Agriculture
Basri İMECE	Banker

ADMINISTRATIVE BOARD

Prof. Dr. Akif ERGINAY, Chairman	Ankara University, Faculty of Law
Harun PASTANOĞLU Vice Chairman	Banker
T. Güngör URAS Treasurer	Economist
İ. Cevat AKYOL	Banker
Cevdet ALAGÖZ	Banker
Rahmi ÖNEN,	Banker
Dr. Emin ATALAY	Economist

BOARD OF AUDITORS

Cemal ALPAY	Banker
Ahmet Celâl ERDEM	Banker
Kâzım SEÇER	Dip. Eng.

Bizi tercih edenlere sorduk!

Neden Türkiye Halk Bankası?

Emniyetli, sür'atli ve müşteriye kolaylık sağlayan bir bankacılık servisiniz var.

Küçük Sanayi'yi kalkındırmak gibi güzel bir gayeniz var.

Hizmeti müşterinin ayağına götürebilmek için her yıl bir çok yeni şubeler açılıyorsunuz.

**TÜRKİYE
HALK
BANKASI**